

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ
KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN YÜKSƏLDİLMƏSİ
İSTİQAMƏTLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Şirinova Aytac Bayram qızı

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2021-ci il**

“DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ
KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN YÜKSƏLDİLMƏSİ
İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Bank işi

Qrup: 604

Magistrant:

Şirinova Aytac Bayram qızı

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Ələkbərov Əvəz Əkbər oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d., Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən Şirinova Aytac Bayram qızı and içirəm ki, “Dünya bankının ölkə iqtisadiyyatının kreditləşməsində rolunun yüksəldilməsi istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

“DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ”

XÜLASƏ

Mövzunun aktuallığı: Bu gün Dünya Bankı maliyyə dəstəyi, illik hesabat və tərəqqi strategiyaları ilə dünyaya nümunədir. Dünya Bankı, ölkələrin iqtisadiyyatına investisiyaların artırılması, investisiya tədqiqatları və tərəqqi etdirilməsi, işsizliyin qarşısını almaq üçün maliyyələşdirmələr və ətraf mühitə uyğun investisiyaların artırılması üçün strategiyalar həyata keçirir. Bir sözlə, bu gün Dünya Bankının əsas funksiyası iqtisadiyyatlarının inkişafı naminə bir çox ölkələrə layihələr və proqramlar əsasında kreditlər verməkdir.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiya işinin əsas məzmunu qlobal kreditləşdirmə maliyyə qurumu kimi Dünya Bankının layihələri, maliyyələşdirərkənki nəzərdə tutmuş olduğu hədəfləri və onların nəticələrinə dair proporsionallığın nə dərəcədə adekvat olduğunu təhlil etməsidir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: müqayisəli iqtisadi təhlil, müşahidə və balans iqtisadi-statistik və məntiqi araşdırma metodu

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Dünya Bankının rəsmi maliyyə hesabatları

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Dünya Bankının ölkəmizdəki nümayəliyi ilə rəhbərliklərinin mövcudluğu tədqiqatın əsas məhdudiyyətləri olmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Dünya Bankının ölkəmizdə gerçəkləşdirdiyi kredit layihələrin analizi və təsir dərəcəsi konkret statistik göstəricilər əsasında müfəssəl şəkildə araşdırılmış, Azərbaycanda son zamanlarda yaranmış maliyyə problemlərinin həllinə dair qurumun mövqeyi qiymətləndirilmiş və növbəti maliyyə illəri üzrə iqtisadi proqnozlar verilmişdir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Dissertasiya işində verilən təkliflərin və tövsiyələrin gerçəkləşdirilməsi Azərbaycanın Dünya Bankı ilə perspektiv əlaqələrini hansı prioritetdə qurmasına kömək edə bilər.

Açar sözlər: dünya bankı, kredit, layihə

“DIRECTIONS OF INCREASING THE ROLE OF THE WORLD BANK IN LENDING THE COUNTRY'S ECONOMY”

SUMMARY

Relevance of the topic: Today, the World Bank is an example to the world with its financial support, annual reporting and progress strategies. The World Bank implements strategies to increase investment in countries' economies, promote investment research and development, and increase environmental investment. In short, today the main function of the World Bank is to provide loans to many countries on the basis of projects and programs for the development of their economies.

The purpose of the research: The main content of the dissertation is to analyze the World Bank's projects as a global lending financial institution, its adequate funding objectives and the adequacy of their results.

Research methods used: comparative economic analysis, observation and balance economic-statistical and logical research method

Research database: Official financial reports of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, the World Bank

Limitations of the study: The main limitations of the study were the difficulties of communication with the World Bank Country Office in our country.

Scientific novelty and practical results of the research: The analysis and impact of credit projects implemented by the World Bank in our country were studied in detail on the basis of specific statistics, the position of the institution on solving recent financial problems in Azerbaijan was assessed and economic forecasts for the next fiscal years.

Areas where the results can be used: The implementation of the proposals and recommendations made in the dissertation can help Azerbaijan to prioritize its long-term relations with the World Bank.

Keywords: world bank, loan, project

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
APL	Proqram Tənzimləmə Kreditləri (Adaptable Program Loan)
BİA	Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası
BMK	Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BYİB	Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
ÇİTA	Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi
DB	Dünya Bankı
ERL	Təcili Yardım Kreditləridir (Emergency Recovery Loan)
FIL	Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditləri (Financial Intermediary Loan)
İEÖ	İnkişaf Etmiş Ölkələr
İMBM	İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz
LIL	Hazırlıq Kreditləri (Learning and Innovation Loan)
SIL	Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (Specific Investment Loan)
SIM	Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri (Sector Investment and Maintenance Loan)
SIM	Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditlərinin
TAL	Texniki Yardım Kreditləri (Technical Assistance Loan)
ÖTÇ	Ölkənin Tərəfdaşlıq Çərçivəsi

M Ü N D Ə R İ C A T

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL	DÜNYA BANKI: İQTİSADİYYATA BORC VERİLMƏSİNDƏ ROLUNUN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	11
	1.1. Dünya Bankının beynəlxalq maliyyə qurumları sistemindəki yerinin tədqiqinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	11
	1.2. Dünya Bankının fəaliyyət mexanizmi. Kredit müqavilələri və layihələri.....	21
	II DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ..	32
FƏSİL	2.1. Dünya Bankının inkişaf etməkdə olan ölkələrə ayırdığı struktur təyinatlı kreditlərin növləri.....	32
	2.2. Dünya Bankının Azərbaycanın neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	46
	III DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN YÜKSƏLDİLMƏSİNİN GƏLƏCƏK PERSPEKTİVLƏRİ.....	50
FƏSİL	3.1. Dünya Bankının Azərbaycan respublikasında iqtisadiyyatın kreditləşməsinin sektorlar üzrə bölgüsü və nəticələr.....	50
	3.2. Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı kredit münasibətlərinin gələcək perspektivləri.....	57
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	69
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	73
	ƏLAVƏLƏR.....	77
	Şəkillərin siyahısı.....	82
	Cədvəllərin siyahısı.....	82

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Dünya Bankının mövcud missiyası, təbiətinə görə İEOÖ-ə kömək edəcək investisiyalar üçün qaynaqlar təmin etməkdir. Dünya Bankı, AR üçün ümumi hədəflərə yönəlmiş strategiyası çərçivəsində qurduğu dövlət sektoru layihələrini maliyyələşdirmək üçün struktur və ya sahə tənzimləyici kreditləri ilə ölkədəki ən vacib xarici borc verənlərdən biridir. Bu gün DB maliyyə dəstəyi, illik hesabat və tərəqqi strategiyaları ilə dünyaya nümunədir. Dünya Bankı, ölkələrin iqtisadiyyatına investisiyaların artırılması, investisiya tədqiqatları və tərəqqi etdirilməsi, işsizliyin qarşısını almaq üçün KOBİ-lər üçün maliyyələşdirmə və ətraf mühitə uyğun investisiyaların artırılması üçün strategiyalar həyata keçirir. Bir sözlə, bu gün DB-nin əsas funksiyası İEO-ə maliyyə mənbələri və investisiyaların köçürülməsi üçün yaşayış səviyyələrini yüksəltmək və aşağı gəlirlərin bölgüsünü azaltmaq üçün inkişaf etmiş ölkələrə layihələr və proqramlar əsasında kreditlər verməkdir.

Bankın cari diqqəti yoxsulluqla mübarizə, iqtisadi böyüməni dəstəkləmək və İEO-dəki insanların həyat keyfiyyətinin davamlı yaxşılaşdırılmasını təmin etmək üçün əsas rol oynayan hər sektora yönəlmişdir. Dünya Bankı digər banklardan bir çox cəhətdən fərqlənir. Bankın müştəriləri yalnız dövlət ola bilər, fiziki və ya hüquqi şəxslər deyil. Bank 170-dən çox ölkədə işləyən və 130-dan çox ölkədə filialı olan yoxsulluğun aradan qaldırılması və İEO-lərin rifahının yaxşılaşdırılması üçün davamlı həllər üzərində işləyən bənzərsiz bir global ortaqlıqdır. Dissertasiya işində AR-nın Dünya Bankına üzvlüyü, müasir şəraitdə respublika ilə Dünya Bankı arasındakı əməkdaşlığın vacib xüsusiyyətləri, inkişaf perspektivləri, Dünya Bankının ölkəmizdə tətbiq etdiyi layihələr haqda məlumatlar yer alıb.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Dünya Bankı ilə ölkəmizin iqtisadi əlaqələrinin mövcudluğu problemin qoyuluşunun aktuallığı artan məsələlərdəndir. Həmçinin bu mövzunu öyrənilmə səviyyəsi olduqca məhdud olduğundan tədqiqatı zəruri xarakter kəsb etməkdədir. Tədqiqata dair yerli müəlliflər, xarici müəlliflərdən tərəfindən araşdırılmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin əsas məzmunu qlobal kreditləşdirmə maliyyə qurumu kimi Dünya Bankının layihələri, maliyyələşdirərkənki nəzərdə tutmuş olduğu hədəfləri və onların nəticələrinə dair proporsionallığın nə dərəcədə adekvat olduğunu təhlil etməsidir.

Tədqiqatın vəzifələri:

- Dünya Bankının yaranmasının və formalaşmasının nəzəri aspektlərinin tədqiqi;
- Beynəlxalq maliyyə-kredit sistemində Dünya Bankının rolunun və funksiyalarının təyinatının müəyyənləşdirilməsi
- Bank-kredit layihələrinin ən modern unifikasiyasının tədqiqat edilməsi
- Azərbaycanın dünya bank ilə maliyyə əməkdaşlığının əsasları və gələcək perspektivlərinin müəyyən ediləşdirilməsi.

Tədqiqatın obyekt və predmeti: Tədqiqatın obyektini Dünya Bankı, predmentini isə qeyd olunan maliyyə qurumunun ölkə iqtisadiyyatının kreditləşməsində rolunun tədqiqi prosesi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işi yazılarkən bir sıra metodlardan istifadə olunmuşdur: müqayisəli iqtisadi təhlil, müşahidə və balans iqtisadi-statistik və məntiqi araşdırma metodu.

Tədqiqat zamanı dissertasiya işində istifadə edilən birinci metod müqayisəli iqtisadi təhlil metodudur ki, bu metod vasitəsilə əldə edilmiş informasiya bazası üzərindən düzgün müqayisələr aparılmış, yerinə yetirilmiş təhlillər ən doğru nəticəni almağa kömək etmişdir. Müqayisənin səmərəli aparılması üçün aralarında obyektiv ümumilik mövcud olan proseslər tədqiq edilmişdir.

Müşahidə və balans iqtisadi-statistik metodla iş mühitində - Vergi inzibatçılığı zamanı araşdırılan obyekt heç bir təsirə məruz qalmır. İqtisadi-statistik məlumatlar buna şərait yaratmışdır. Əsaslı nəticə əldə etmək üçün müşahidə təkrarən aparıla bilər. Bu metodun istifadəsi – vergi yoxlamalarının təşkili zamanı birbaşa (vizual) və ya bilavasitə müşahidə (texniki avadanlığın – cihazların köməyi ilə) yolu ilə toplanmış faktlarda özünü göstərir.

Məntiqi araşdırma metodunun tətbiqi ilə iqtisadi hadisələrin törəməsi, inkişafı və dəyişməsi nəticəsində vergi sisteminin təşkili qaydaları və Vergi inzibatçılığının həyata keçirilməsinin mövcud vəziyyəti aydınlaşdırılmışdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiyanın tərtibatında Azərbaycan, yerli və xarici metodik mənbələr, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Dünya Bankının rəsmi hesabatlarından hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Mövcud yerli mənbələrdə mövzunun dərinlən işlənilməməsi, yetərli informasiya bazasının olmaması, həmçinin Dünya Bankının ölkəmizdəki nümayəliyi ilə rabitə çətinliklərinin mövcudluğu tədqiqatın əsas məhdudiyyətləri olmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dünya Bankının ölkəmizdə gerçəkləşdirdiyi kredit layihələrinin təhlili və təsir dairəsi konkret statistik göstəricilər əsasında müfəssəl şəkildə araşdırılmış və bunlar aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

- İEOÖ-də struktur islahatların aparılmasından ötrü DB tərəfindən verilən kreditlərin növlərinin səmərəliliyi müəyyən edilmişdir.

- Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, DB-nin struktur islahatların aparılmasından ötrü ayırmış olduğu kreditlər əsasən ölkə iqtisadiyyatlarına pozitiv təsir göstərir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri:

- Dünya Bankının dünya iqtisadiyyatındakı hissəsinin həm üstünlükləri, həm dezavantajları göstərilmişdir.

- Dünya Bankının ümumiyyətlə geniş və dinamik vəzifələri tamamilə araşdırılmışdır.

- Təşkilatın Azərbaycanda gecikmiş pul məsələlərinin təşkili vəziyyəti qiymətləndirildi və sonrakı pul illəri üçün pul rəqəmləri verildi.

Ekspozisiyada irəli sürülən təkliflərin icrası Azərbaycanın Dünya Bankı ilə əlaqələrinə diqqət ayırmasına kömək edə bilər.

I FƏSİL: DÜNYA BANKI: İQTİSADİYYATA BORC VERİLMƏSİNDƏ ROLUNUN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Dünya Bankının beynəlxalq maliyyə qurumları sistemindəki yerinin tədqiqinin nəzəri-metodoloji əsasları

Dünya iqtisadiyyatının institusional quruluşu çoxsaylı beynəlxalq təşkilatlardan ibarətdir. Bəziləri beynəlxalq pul və maliyyə münasibətlərini tənzimləyir, digərləri pul və maliyyə siyasətlərinə dair hökumətlərarası müzakirə və tövsiyələrin hazırlanması üçün bir forum təmin edir, digərləri mövcud pul və maliyyə problemləri barədə məlumat toplama, statistik və tədqiqat nəşrləri təqdim edirlər. Bu təşkilatlar ümumiyyətlə beynəlxalq maliyyə qurumları adlanır.

Bu təşkilatların formalaşması və fəaliyyət göstərməsinin nəzəri əsası üç əsas konseptual istiqamətdir: institusionalizm, neoinstitusionalizm, yeni institusional iqtisadiyyat (Rose-Ackerman Susan., 2018: pp.2–19).

XIX əsrin sonunda ABŞ-da yaranan institusionalizm üçün 20-30-cu illərdə müstəqil bir trend olaraq formalaşdı. XX əsrdə cəmiyyətin, əsasən dövlətin iqtisadi proseslərə sosial nəzarət və müdaxilə ehtiyacı fikri xarakterikdir. İnstitutlar institusionalizmin təhlil obyektidir və iqtisadi subyektlərin qarşılıqlı əlaqələri, makro səviyyədə münasibətlər sistemi ilə çoxalmada həyata keçirdikləri təşkilatların funksiyalarının xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

İnstitusional quruluş 60-70-ci illərdə formalaşmış neoinstitusionalizm nəzəriyyəsində təhlil obyektinə çevrildi. XX əsr ənənəvi institusional yanaşmadan fərqli olaraq, neoinstitusionalizm çərçivəsində qurumlara iqtisadi agentlərin qərarlarına təsir prizmasından baxılır.

Birinci analiz səviyyəsində - fərdlər, ikincisi - bazarların, firmaların, hibrid formaların fəaliyyətinə dair institusional razılaşmalar mövcuddur. Qurumlar “siyasi, iqtisadi və sosial qarşılıqlı əlaqələri quran insanlar tərəfindən yaradılan davranış çərçivələridir”, bir şəxsin və təşkilatların davranışına rəhbərlik edən

hüquqi normalar və qeyri-rəsmi qaydalar toplusudur (“oyun qaydaları”, D. North tərəfindən müəyyənləşdirildiyi kimi).

Başlanğıcı R.Kouzun “Firmanın Təbiəti” məqaləsi olan “Yeni İnstitusional İqtisadiyyat (Nəzəriyyə)” (YİN) istiqaməti uzun müddət iqtisadiyyatın kənarında qaldı, lakin 70-ci illərin ortalarından bəri xüsusi bir iqtisadi düşüncə kimi formalaşdı. Neoklasik nəzəriyyədən fərqli olaraq YİN və ümumilikdə institusionalizm təsirli və təsirsiz qurumların vacibliyini vurğulayır. Bəziləri investisiya və yeniliyi təşviq edir, digərləri - faydalar və imtiyazlar uğrunda mübarizə, bəziləri rəqabəti və inhisarçılığı təşviq edir, bəziləri qarşılıqlı faydalı mübadilə sahəsini genişləndirir və ya daraldır (Турбина К.Е., 2018: s.358).

Dünya maliyyə qurumları, borc şərtlərini tənzimləyərək borc alan ölkələrin iqtisadi siyasətinə təsir göstərməyə qadir olan lider təşkilatlar arasındadır. Dünya Bankının 1999-2000 Dünya İnkişaf Hesabatı “XXI əsrin astanasında” qurumlara fərdlərin və təşkilatların fəaliyyətini və inkişaf prosesi iştirakçılarının qarşılıqlı fəaliyyətini tənzimləyən rəsmi və qeyri-rəsmi qaydalar məcmusu kimi baxılır. Bütöv inkişaf üçün bazarların fəaliyyətinə səmərəli fəaliyyət göstərən qurumlar sistemlərinin, eləcə də iştirakçılarının iştirak və danışıq metodlarının olması kökündən vacibdir. Xarici şəraitdəki dəyişikliklərə cavab olaraq və ya aparıcı faktorlar arasındakı ziddiyyətlər və ya razılaşmalar nəticəsində qurumlar yavaş, lakin daim dəyişir. Bəzi qurumlar problemlərə həll yolları, təşviqləri və arzu olunan nəticələri uyğunlaşdırmaq üçün dünya iqtisadiyyatının inkişafının sabitləşməsinə və inkişafına töhfə verə bilər.

Səmərəli fəaliyyət göstərən beynəlxalq qurumlar, o cümlədən maliyyə qurumları iqtisadi inkişaf üçün zəruri şərtlərdən biri halına gəldi. Ölkələrin bu qurumların qlobal və milli iqtisadi inkişafı dəstəkləmələri və qanunlar, qaydalar və maraqlı tərəflərin beynəlxalq müqavilələr və dövlət-özəl ortaqlıqlar şəklində koordinasiya yolu ilə yaxşı idarəetməni təmin etmələri üçün ehtiyacları var. Qlobal cəmiyyətdə ümumilikdə qəbul edilmiş qaydalara əsaslanan proseslər,

bu tədbirləri həyata keçirmək üçün hazırlanmış təşkilatların fəaliyyətlərinin istənilən nəticələrini əldə etməyə yönəlmiş tədbirlərin şəffaflığını artırır.

Qloballaşma və iqtisadiyyatın regionallaşması kontekstində yeni institusional həllər tələb olunurdu. Qloballaşma milli hökumətlərdən tərəfdaşlarla - digər hökumətlər, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları və transmilli şirkətlərlə - millətlərarası qurumlar vasitəsi ilə müqavilələr axtarmağı tələb edir. Bölgələşmə, milli hökumətlərin bölgələr və şəhərlərlə submilli Qurumlar vasitəsi ilə gəlirlərin artırılması üçün məsuliyyət bölgüsü barədə razılığı olmadan mümkün deyil.

İqtisadiyyatın qloballaşması dövrümüzün obyektiv bir fenomeninə çevrildi. Bu səbəbdən yeni institusional nəzəriyyə bu fenomeni və bununla əlaqəli beynəlmilləşmə və liberallaşmanı yeni fenomenləri nəzərə alaraq adekvat iqtisadi həll yolları tapa bilən beynəlxalq fəvqəlmilli qurumlar konsepsiyasını inkişaf etdirərkən qəbul etdi. Qloballaşmanın sonrakı prosesi əsasən dünya iqtisadiyyatının açıqlıq səviyyəsindən və onun liberallaşma dərəcəsindən asılıdır. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları bu prosesdə liberallaşma dərəcəsinə, dövlətin mütərəqqi inkişaf məqsədi ilə müasir iqtisadi proseslərə uyğunlaşma dərəcəsinə təsir göstərə biləcək mühüm rol oynamağa çağırılır.

"Qurum" anlayışı, bu qurumların iştirakçıları arasında müntəzəm qarşılıqlı əlaqəni quran qaydaları, onların tətbiqini təmin edən mexanizmləri və normaları əhatə edir və institusional quruluş bu qaydaların təyin olunduğunu və həyata keçirilməsini izləyən bir sıra qurumlardır (Анулова Г.Н., 2018: s.147).

Beynəlxalq maliyyə qurumları inqilabi və təkamül yolu ilə inkişaf edir.

İnqilabi inkişaf üç növ ola bilər.

Birinci növ, nəzəri modelin praktikaya köçürülməsidir. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) 1944-cü ildə G.D. tərəfindən hazırlanan müharibədən sonrakı pul sisteminin layihəsinə uyğun olaraq yaradılmışdır. White (ABŞ) və J.M. Keynes (UK). Genetik dəyişikliklərdən fərqli olaraq - qurumların təkamülü - inqilabi dəyişikliklər ontoloji adlandırıla bilər: cəmiyyətə istənilən vəziyyət

proqnozlaşdırılır. Dünya Bankı, BVF-yə əlavə olaraq uzunmüddətli kredit təşkilatı kimi yaradılmışdır.

İkinci növ - yaradılan qurumlar, ölkənin tarixində mövcud olan, lakin cəmiyyətin təkamülü prosesində yoxa çıxan modelləri əks etdirir. Nümunə olmadığı üçün beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əlaqəli bu inkişaf yolu nəzərə alınmır.

Üçüncü növ, qurumların mövcud modellər əsasında yaradılmasıdır. Regional inkişaf bankları - Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB), Afrika Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AfDB), Amerikalararası İnkişaf Bankı (İİB) və Asiya İnkişaf Bankı (AİB). Xüsusi bir yer olan, "regional" adına baxmayaraq, bütün Avropa ölkələrinin, ABŞ, Kanada, Meksika, İsrail, Yaponiya, Cənubi Koreya və s. iştirakı ilə beynəlxalq investisiya bankı halına gələn AYİB tərəfindən tutulur.

Təkamül iqtisadiyyatı baxımından bir seçim vahidi olan bir qurum, zaman keçdikcə sabitliyə malikdir, bir iqtisadi qurumdan digərinə ötürülür və eyni zamanda dəyişə bilər (Paloni Alberto and Ravallion, 2018: pp. 356–365).

Qurumların təkamül dəyişikliyi, inqilabi yola bənzər normaların inkişafını, dəyişən şərtlərə və / və ya ehtiyaclara uyğun olaraq köklü tənzimlənməsi və şərhini istisna edir. Təkamül inkişafı qeyri-rəsmi çərçivələrin qanuniləşdirilməsindədir.

Beynəlxalq təşkilatların tədqiqi bu təşkilatların spesifik xüsusiyyətlərini ortaya qoyan təkamüllərini göstərir. Cəmiyyətin inkişafının ilk mərhələlərində beynəlxalq münasibətlər qonşu və ya yaxınlıqdakı dövlətlərin nümayəndələri arasında ikitərəfli təmaslarda ifadə olunurdu. Tədricən bu təmaslar genişləndi, vaxtaşırı əsasən hərbi xarakterli ittifaqlar və koalisiyalar var idi (Antanta, Qərbi və Şimali Atlantika İttifaqları, faşist Axis bloku). Cəmiyyət inkişaf etdikcə dövlətlərin sayını daha geniş əhatə edən beynəlxalq təşkilatlara ehtiyac artdı. Onların yaradılmasına beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti üçün zəruri olan bir sıra beynəlxalq hüquq normaları və təsisatlarının formalaşması kömək etdi.

Müharibədən sonrakı beynəlxalq təşkilatların sələfləri - Latın Valyuta Birliyi (1865) və Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı (1930) - beynəlxalq hüququn əsas müddəalarından biri olan dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi əsasında qurulmuşdur. Beynəlxalq təşkilatlara qatılan bütün dövlətlər bu təşkilatların idarəetmə orqanlarında və fəaliyyətlərinə dair məsələlərin həllində rəsmi olaraq bərabər hüquqa malik idilər. Beynəlxalq təşkilatlar üzv dövlətlər üçün məcburi olan qərarlar qəbul edə bilmədi. Onlar dövlətlər tərəfindən rədd edilə bilən və üzv ölkələrin siyasətinə təsir etmək üçün əllərində heç bir vasitə olmayan tövsiyələrlə məhdudlaşmağa meyllidirlər. Bəzi ixtisaslaşmış BMT qurumlarının, xüsusilə BVF və Dünya Bankının fəaliyyəti yalnız BMT Nizamnaməsindən irəli gələn beynəlxalq əməkdaşlıq prinsipinə əsaslanmır, həm də onların nizamnamə kapitalının mülkiyyətinə aiddir. Fəaliyyətlərində, bu təşkilatların ən inkişaf etmiş ölkələrin mənafeələrində istifadə edilməsinə imkan verən bu cür iş formaları leqallaşdırılmışdır, çünki iştirakçıların səs sayının onların qoyulmuş kapitalının həcmindən asılı olduğu "ağırlıqlı səsvermə" metodundan istifadə olunur. K.Ya. Çijhov, "... BVF və BYİB-nin təməli bərabərlik prinsipinə deyil, dövlətlərin iqtisadi bərabərsizliyinin tanınmasına əsaslanır. Buna əsasən beynəlxalq təşkilatların üzvlərinin mövqeləri iqtisadi gücləri ilə müəyyən edilir" (Норт Д., 2016: s.351). Buna görə beynəlxalq təşkilatlar üzvlərinin mövqeləri iqtisadi gücləri ilə müəyyən edilir". Bu müddəa hazırda aktual olaraq qalır.

Təkamül inkişafından fərqli olaraq, inqilabi inkişaf, inqilabi dəyişikliyi təmin etmək üçün siyasi iradəni nəzərdə tutur. Dövlətin rolu dominant olur. Bretton Woods təşkilatlarında ABŞ dominant mövqe tutdu və dünya valyuta sistemi və beynəlxalq kredit münasibətləri prinsiplərini qurdu. 55 il əvvəl beynəlxalq maliyyə qurumlarına verilən funksiyalar günümüzün funksiyalarından fərqlənir. Buna görə iqtisadi bir həllin yeni bir versiyası üçün bir axtarış meydana gəldi. 1944-cü ildə bu təşkilatların əsas məqsədi ABŞ-dan Qərbi Avropaya və Yaponiyaya özəl kapital ixracını stimullaşdırmaq idi ki, bu da özəl banklar və digər kredit təşkilatları tərəfindən həyata keçirilə bilməzdi. 20-ci əsrin sonunda beynəlxalq maliyyə

qurumlarının fəaliyyəti başqa vəzifələrə yönəldildi. Birincisi, dünya valyuta sisteminin, beynəlxalq kredit münasibətlərinin, valyuta bazarlarının, kreditlərin, qiymətli kağızların, qızılın və s. Dünya bazarlarının sabit fəaliyyətini təmin etmək üçün onların tənzimləmə funksiyası gücləndirilmişdir. İkincisi, ölkələr arasında əməkdaşlığın inkişafı bir forum rolunu oynayacaqları üçün konsolidasiya funksiyası gücləndirilmişdir. Üçüncüsü, Neoinstitutionalism iqtisadi nəzəriyyə baxımından beynəlxalq maliyyə qurumlarının strukturu Oliver Williamson (ABŞ) sxemi istifadə edərək, üç səviyyədə təmsil oluna bilər (Rose-Ackerman Susan., 2018: pp.2–19).

Birinci səviyyədə BVF və Dünya Bankının modeli, mövcud siyasi və iqtisadi şərtlərdən asılı olaraq təşkilatlarının quruluşu müəyyənləşdirildi; ikincisi - pul sistemi modelinin işləmə prinsipləri, bazarda beynəlxalq valyuta və maliyyə münasibətləri və bazarın strukturundakı dəyişikliklər; üçüncü səviyyədə aparıcı beynəlxalq maliyyə qurumlarının - BVF və IBRD-nin quruluşu formalaşır. Eyni zamanda, bu qurumların aparıcı üzv ölkələri bazar pul və maliyyə münasibətlərinin əsas və sistem formalaşdırıcı şərtlərinin formalaşmasına təsir göstərirlər.

Dünya iqtisadiyyatında institusional strukturlar formalaşdıqca, onlara konkret tapşırıqlar verildi.

İkinci Dünya Müharibəsi bitdikdən sonra, dövlətlərarası münasibətlərin inkişaf qanunauyğunluqları nəticəsində beynəlxalq maliyyə qurumları meydana gəldi - ilk növbədə, XX və XXI əsrlərin əvvəllərində irəliləyən beynəlmilləşmə, iqtisadiyyatın qloballaşmasında və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə, bazar və dövlət iqtisadi tənzimləmə metodlarında özünü göstərdi. 1944-cü il Bretton Vuds konfransının iştirakçıları BVF və BYİB-in köməyi ilə müharibədən sonrakı iqtisadiyyatın sabitliyini təmin etməyə ümid edirdilər. Konfransın təşkilatçıları müharibədən sonra ölkələrin dünya iqtisadiyyatının ziddiyyətlərinin həllinə yeni bir yanaşma və iqtisadi strategiyanın yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edəcək qüvvələrin yeni bir uyğunlaşması ilə qarşılaşacağını nəzərə aldılar. O dövrdə beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının

yaradılması İkinci Dünya Müharibəsindən təsirlənmiş ölkələrin iqtisadiyyatını bərpa etmək məqsədi daşıyırdı (Marchesi Silvia, 2019: s.387–406).

Bir maliyyə təşkilatının dünya iqtisadiyyatının bir qurumu kimi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, ən vacib maliyyə prinsipləri və normaları kompleksi onun strukturunda və fəaliyyətində təcəssüm olunur. Amerikalı alimlərin fikrincə, siyasi bir təşkilat kimi beynəlxalq bir təşkilat, standart olduğu üçün dövlətlə eynidir. D. Plano və R. Riggs, hər ikisinin inkişafının və şərhinin əsas xüsusiyyətlərinin ümumi mənada eyni olduğunu nəzərə alaraq, hər hansı bir beynəlxalq təşkilatın nizamnaməsi ilə ayrı-ayrı dövlətlərin konstitusiyaları arasında bir bənzətmə aparırlar. Bu qəti konsepsiya şübhə doğurur. Beynəlxalq bir təşkilatın yerli təşkilatla müqayisəsi mümkündür, lakin bir dövlətlə eyniləşdirmə əsaslı sayıla bilməz. Ölkədaxili münasibətlər sahəsində hökumətin qurduğu qanuni bir nizam varsa, beynəlxalq münasibətlərdə dövlətlər beynəlxalq maliyyə təşkilatlarına təsir etsələr də, millətlərarası bir səlahiyyət yoxdur. Bu təşkilatlar, bəzi hallarda, dövlətlərin koordinasiya edilmiş hərəkətləri (IBRD, IMF, EBRD, və s.), digərlərində qeyri-hökumət maliyyə strukturlarının (London və Paris kreditorlar klubları) birləşməsi nəticəsində meydana gəldi.

Dövlətin və beynəlxalq təşkilatın mahiyyəti institusional olaraq fərqlidir. Dövlət, beynəlxalq hüquq institutu və dinamikasında beynəlxalq münasibətlər forması olan beynəlxalq maliyyə təşkilatının sahib ola bilməyəcəyi bir sıra vacib keyfiyyətlərə (suverenlik, ərazi, əhali və s.) malikdir. Beynəlxalq, o cümlədən maliyyə təşkilatlarının artan rolu dövlətin suverenliyi üçün təhlükə yaratmır və 60-cı illərdə inanıldığı kimi bir növ "dünya hökuməti" nin yaradılması demək deyil. «Dünya dövləti» ideyasının əsaslandırılmasının arxasında müasir beynəlxalq təşkilatların, xüsusən də maliyyə qurumlarının imkanlarının mahiyyəti və hüdudları problemi dayanır. (Mosley Paul and John Toye, 2015: s.264).

Onlara xüsusi bir qurumun xüsusiyyətlərini verən beynəlxalq təşkilatların xüsusiyyətlərini görməməzlikdən gəlmək olmaz. Bu təşkilatların inkişafı ilə dövlətlərarası və millətlərarası dövlət xüsusiyyətlərini dövlətin hüdudlarından

kənara çıxardılar. Dövlətdə suverenlik və milli siyasət ilk növbədədirsə, beynəlxalq maliyyə təşkilatları əsas diqqət dünya iqtisadi, o cümlədən dünya iqtisadiyyatına verilir. MFO-nun kapitalı səhmdarlar tərəfindən formalaşdırıldığından, fəaliyyətlərində prioritet qabaqcıl üzv ölkələrin maraqlarının qorunmasına verilir. Bu, dövlətdən anlayışı ənənəvi olaraq suveren ərazidəki siyasi hakimiyyət anlayışı ilə əlaqələndirilən dövlətdən fərqi. Uzun müddət dövlətlər arasındakı münasibətlər ilk növbədə siyasi məsələlərə yönəlmişdir. Ancaq dövlət yalnız bir siyasi güc deyil, uzun müddət iqtisadiyyata müdaxilə etdi. Eynilə, bəzi beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətləri əsasən siyasi məqsədlər, digərləri hərbi, digərləri isə (əksəriyyəti) dünya birliyinin və ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadi vəzifələrini həyata keçirir.

1952-ci ilədək beynəlxalq maliyyə qurumlarına verilən vəzifələr və onların fəaliyyətləri sovet dövründə elmin ideologiyasına görə beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının fəaliyyəti barədə məlumatların miqdarı minimuma endirildi, SSRİ-nin ideoloji münasibətləri və xarici siyasəti nəzərə alınaraq tədbirlər təqdim edildi. İqtisadçı D. North öz əsərində vurğulamışdır: "Fərdlər ideoloji dünyagörüşlərini praktiki təcrübələri əvvəlki ideologiya çərçivəsində təfsirə qarşı çıxdıqda dəyişdirirlər". 1990-cı illərə qədər beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının fəaliyyətinin mənfi qiymətləndirilməsi yalnız Amerika imperializminin bir aləti kimi üstünlük təşkil etdi, çünki borc götürən ölkələrə ABŞ və digər inkişaf etmiş ölkələrin mənafeyi naminə siyasət tətbiq olundu. Dünya Bankının kredit ehtiyatlarının ona "ABŞ və digər imperialist dövlətlərin maliyyə inhisarları" tərəfindən verilmiş fondlardan formalaşması səbəbindən, eyni maliyyə inhisarlarının qoruyucuları tərəfindən idarə olunurlar. Bu mövzuda görkəmli bir mütəxəssis olan Çijov - Dünya Bankının kreditləri siyasi xarakter daşıyır. Kredit məsələsinə qərar verərkən, müəyyən bir ölkənin iqtisadi inkişafının mənafeleli deyil, "ABŞ və Qərbi Avropanın imperialist ölkələrinin inhisarlarının, xarici siyasətinin və hərbi-strateji planlarının maraqları" nəzərə alınır. K. Ya. Çijov qeyd edib ki, verilən kreditlərin əsas məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələri sənayeləşmiş

ölkələrə xammal əlavələri vəziyyətində saxlamaqdır. Onun qiymətləndirməsi hələ də aktualdır: “Dünya Bankı kreditlərinin Asiya, Afrika və Latin Amerikası iqtisadiyyatının inkişafına mənfi təsiri yalnız bu ölkələrin milli iqtisadiyyatının ikinci dərəcəli obyektlərini maliyyələşdirmək üçün təmin edilməsinə təsir göstərmir.

1991-ci ildə Rusiyada başlayan bazar islahatları və cəmiyyətin demokratikləşməsi rusiyalı iqtisadçılar tərəfindən beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının fəaliyyətinin yaxınlaşma nəzəriyyəsinə əsaslanan qiymətləndirməsinin ideologizasiyasına səbəb oldu. Buna Rusiyanın Dünya Bankına, Beynəlxalq Valyuta Fonduna və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına və digər beynəlxalq təşkilatlara qoşulmasına da kömək etdi. Bu təşkilatlarla iş təcrübəsi daha müsbət qiymətləndirilməyə başladı (Kilby C, 2019: s.61–71).

90-cı illərin sonundan bəri. Dünya Bankı və BVF-nin işi tənqidlərə məruz qaldı. Yalnız borc alan ölkələrin nümayəndələri tərəfindən deyil, ABŞ və Qərbi Avropa tərəfindən də tənqid olunurdular. ABŞ Konqresindəki ekspert komissiyası, BVF və Dünya Bankını radikal islahatlara çağıran Allan Meltzerin (komissiya sədrinin adını daşıyır) bir hesabat hazırladı. Tənqidçilər “... bu iki qurumun çox böyük, həddindən artıq təsirli və əhatəsi olduqca geniş olduğuna inanırlar. BVF üzv ölkələrin iqtisadi fəaliyyətlərini idarə etməyə çalışır. Bir çox hallarda, tətbiqi iqtisadiyyatda böhran keçdikdən sonra illərlə, hətta on illərlə davam edən proqramlar tətbiq edir”.

Paris Universitetinin fransız professoru C. Colliardın fikrincə, “... beynəlxalq təşkilatlar, heç olmasa, barışıq və tərəqqi mənafeyi naminə bərabərhüquqlu əməkdaşlıq orqanıdır, bəzi ölkələrin başqaları üzərində üstünlük təşkil etməsi və ya bəzilərinin mənafeələrini irəli sürməsi üçün bir vasitə deyil. Ölkələr digərlərinə " ... K. Coliard beynəlxalq təşkilatlara "islahatçıların ofislərində" yaranmış süni hüquqi tikililər kimi deyil, beynəlxalq münasibətlərin müxtəlif aspektlərində inkişafının həqiqi ehtiyacları ilə yaradılan qurumlar kimi baxır. Ancaq K. Coliard

səhvən suveren dövlətlərlə yanaşı beynəlxalq təşkilatların da beynəlxalq münasibətlərin inkişafında müstəqil bir amil halına gəldiyinə inanır. Fikrimcə, beynəlxalq təşkilatlar bu inkişafda müstəqil bir amil rolunu oynaya bilməzlər, çünki fəaliyyətlərini kapitalında ən çox kvota və ən çox səs alan ölkələr idarə edir. Məsələn, səslərin 85% -ni tələb edən ən vacib qərarlar qəbul edilərkən veto ABŞ-a (16.41%) aiddir, ancaq 1999-2000-ci illərdə. AB dəstəyinə ehtiyac duyular (Cull R, 2019: s.415–443). Dünya maliyyə təşkilatlarının fəaliyyəti beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin vəziyyətindən asılı olsa da, eyni zamanda dünya iqtisadiyyatına, o cümlədən onun pul və maliyyə sektoruna müəyyən dərəcədə təsir göstərir. Məsələn, BVF dünya valyuta sisteminin sabitləşməsinə öz töhfəsini verdi, Dünya Bankı dünyanın aparıcı investisiya bankı olaraq borc alan ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafına kömək etdi.

İqtisadi ədəbiyyatda ümumiyyətlə qəbul edilmiş "Beynəlxalq Təşkilat" tərifini yoxdur. Təsviri təriflər üstünlük təşkil edir. Məsələn, İspaniyalı iqtisadçı M.Mədinə "... beynəlxalq təşkilat, bir dövlətin hüduqlarından kənara çıxan və daimi orqan quruluşuna sahib olan hər hansı bir qrup və ya birlikdir". Fikrimcə, sərhədləri aşan fəaliyyət sahəsinə deyil, bir neçə dövləti birləşdirən amilə diqqət yetirmək lazımdır. Fransız hüquqşünas C.Rousseau-ya görə, müasir nəzəriyyə beynəlxalq təşkilatlar kimi "... müqavilə ilə qurulan, özlərinə bağlı qurumların köməyi ilə ortaq məqsədlər güdən və üzv dövlətlərin iradəsindən qanuni olaraq fərqli bir iradə inkişaf etdirən müxtəlif dövlətlərdən ibarət olan icmalardır." Bu tərif transmilli şirkətlərə də şamil edilə bilər. Beynəlxalq bir təşkilatın əsas məqsədi qazanc əldə etmək deyil, müəyyən əlaqələr sahəsinə tənzimləməkdir. Məsələn, beynəlxalq neft istehsalçıları təşkilatı olan OPEC gündəlik qiymətləri və hasilat həcmələrini bərellə təyin edir.

Fikrimcə, beynəlxalq maliyyə təşkilatları, Xartiyada irəli sürülən hədəflərin həyata keçirilməsi üçün dövlətlərarası müqavilələr əsasında yaradılmış, pul və maliyyə münasibətlərinin dövlətlərarası tənzimlənməsinə yönəlmiş bir sıra dövlətləri birləşdirən qurumlardır (Турбина К.Е., 2018: s.358).

Yekun olaraq XX əsrin sonunda beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının dünya iqtisadiyyatında aktivləşməsini qeyd etmək lazımdır. Bu, iştirakçı ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafında, inkişaf etməkdə olan ölkələrin, bazar iqtisadiyyatına keçən ölkələrin beynəlxalq borclarının həllində iştirak etmələrindən irəli gəlir. Dövlətlərin artan qarşılıqlı asılılığının, qloballaşmanın və iqtisadiyyatın liberallaşmasının təsiri altında inkişaf etmiş ölkələr təkcə inkişaf etməkdə olan ölkələrin deyil, həm də keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrin iqtisadi inkişafında, yaşayış səviyyələrinin yüksəldilməsində və qlobal problemləri birlikdə həll etmək üçün dünya iqtisadiyyatının bütün seqmentlərinə inteqrasiyada maraqlıdırlar. Bunlardan: iqtisadiyyatın sabitləşməsi, maliyyə və bank sistemləri, sosial inkişaf - səhiyyə və təhsil üçün kredit proqramlarının dəstəklənməsi, QİÇS-lə mübarizə, uşaq ölümünün azaldılmasını göstərmək olar.

Beynəlxalq maliyyə təşkilatları dünya iqtisadiyyatının institusional quruluşunun vacib bir elementi olaraq, millətlərarası bir qurum statusu almaq üçün bütün səviyyələrdə idarəetmə qurumları və təşkilatlar, hökumətlər və millət vəkili, nazirliklər, idarələr, bazar iştirakçılarının mərkəzi bankları, dərnekələr və özəl sektorla sıx qarşılıqlı əlaqə qurur, dövlətlər üçün qərar qəbul edə bilər. Ancaq dünya birliyi dəyişdikcə beynəlxalq təşkilatların məqsəd və vəzifələri dəyişdirilir. Maliyyə böhranları və təbii fəlakətlər beynəlxalq qurumları nəticələrini aradan qaldırmağa yönəltməyə məcbur etdi, bu da həmişə mümkün deyildi. Eyni zamanda, qloballaşma və iqtisadi liberallaşma beynəlxalq maliyyə qurumlarının fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir.

1.2. Dünya Bankının fəaliyyət mexanizmi. Kredit müqavilələri və layihələri

Dünya Bankı, üzv ölkələrində davamlı iqtisadi böyüməni dəstəkləyərək yoxsulluğu azaltmağı hədəfləyən bir inkişaf təşkilatıdır. İnkişaf, nəticədə bütövlükdə cəmiyyətin çevrilməsi ilə əlaqəli uzunmüddətli bir prosesdir. Bu proses iqtisadi və maliyyə siyasətini bir araya gətirir. Bununla birlikdə, əhalinin inkişafı,

yol tikintisi, qanunun aliliyinin tətbiqi, qadın hüquqları və qadın təhsili də böyümə prosesi ilə əlaqələndirilir. Məqsəd balanslaşdırılmış iqtisadi və sosial proqramlar vasitəsilə ölkələri hər tərəfdən uyğunlaşdırmaqdır. İnkişaf arzusu sonsuzdur və hər şeyi əhatə edir. Bu o deməkdir ki, bütün maraqlı tərəflər - hökumətlər, banklar və bənzər təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları və özəl sektor - istəklərini müəyyənləşdirməli və proqramların həyata keçirilməsində sıx əməkdaşlıq göstəricisinə uyğun hərəkət etməlidirlər (Mosley Paul and John Toye., 2015: s.464).

Bu sətirlər DB-nin nə üçün lazım olduğu və kredit məqsədlərini izah edir. Bankın tərəqqi prioritetləri hər hansı bir investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsindən kənara çıxır və bütün iqtisadi və sosial infrastrukturun dəyişdirilməsinə əsaslanan proqramların həyata keçirilməsinə istiqamətlənib. Bu nöqteyi-nəzərdən, İEOÖ-nin tərəqqi prioritetlərinə nail olmasına kömək edəcək investisiya layihələrini borc verməklə, Bank getdikcə iqtisadi inkişaf modellərinə uyğun olaraq sosial strukturları tamamilə dəyişdirəcək proqrama diqqət yetirir. Bu hədəf çevrilmə, bankın ənənəvi layihə kredit müqavilələrinə əlavə olaraq, 1980-ci illərdən bəri ən az inkişaf etmiş ölkələrlə “Struktur Kredit Sazişləri” nin imzalanması ilə sona çatdı. Bu nöqteyi-nəzərdən, kredit müqavilələrinin təsnifatı və spesifikasiyaları Dünya Bankının işini daha da aydınlaşdırmağa kömək edəcəkdir.

Layihə (investisiya) kreditləri. Bankın yarandığı gündən bu yana İEOÖ-nin tərəqqisinə kömək edəcək layihələrin maliyyələşdirilməsini təmin edən kredit müqavilələri bu kateqoriyada dəyərləndirilmişdir. Layihə kreditləşməsinin bu intensivliyi bankı borc götürən dövlətlərin yerli iqtisadiyyatının tərəqqisinə kömək edəcək davamlı və perspektivli layihələr üçün öz mənbələrindən istifadə etməyə çalışarkən ölkənin kredit imkanlarını dəyərləndirməyə sövq etdi. DB inkişaf etməkdə olan bir təşkilat, o cümlədən də bir maliyyə təşkilatı olduğu üçün borc verəcəyi hər bir layihə bankın hər 2 şərti tələbi ilə təmin edilməlidir. Layihə kreditlərinin əsas əlamətləri:

-Kreditlər İEOÖ üçündür. Bank İEOÖ-in layihələrini maliyyələşdirmir.

- Bank tərəfindən maliyyələşdirmə üçün prioritet olaraq seçilən investisiya kreditləri, İEOÖ-in əhalisinin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş layihələrdir.

-Bank tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr infrastrukturdan təhsilə və səhiyyəyə qədər çoxşaxəli bir diqqət mərkəzindədir.

-Bankın layihəni kreditləşdirməsi üçün layihənin ölkənin irəliləməsini stimullaşdıracaq bir xarakterə sahib olması və gətirəcəyi faydaların bir çox cəhətdən müəyyən səviyyəni aşması lazımdır (Турбина К.Е., 2018: s.358).

-Layihə krediti dövlətə və ya dövlət qurumuna təminat prinsipi əsasında verilir, özəl müəssisələrə investisiya krediti verilmir.

Hər hansı bir layihə bank tərəfindən maliyyələşmir, ən çox dəyərinin 50-60%-i maliyyələşdirilməkdədir. Maliyyənin qalan hissəsi ya ölkənin daxili mənbələri, ya da digər xarici təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilməlidir. Bank bu təcrübəyə əsaslanaraq, ölkədə layihəyə sahib çıxmağı və mənimsənməyi, habelə layihələrin icrası ilə bağlı daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq ödənilməli olan vergiləri və s. axtarır. Bank ehtiyatları hesabına bu kimi xərclərin dəyərini azaltmağı hədəfləyir. Beləliklə, bank kredit müraciətlərində sürətlə tətbiq oluna bilən və ilkin hesabatın hazır olduğu layihələrə avans olaraq maliyyə dəstəyi verə bilər. Bu dəstəyə "layihədən əvvəlki hazırlıq" deyilir. Layihə təsdiqləndikdən və həyata keçirildikdən sonra bu xərc müəyyən edilir və kredit məbləğindən çıxılır. Digər bir seçim “geriyə dönən maliyyələşdirmə” adlanır və bankın layihəni təsdiqləməsindən əvvəl layihə təşkilatı tərəfindən çəkilən xərclər, bank tərəfindən təsdiqləndikdən sonra BVF və Dünya Bankı kredit məbləğindən çıxılmalıdır. 1947-ci ildən bu yana Dünya Bankı 13.119 (2018) investisiya krediti ilə 174 ölkəni maliyyələşdirmişdir (Осадчая И.М., 2019: s.268).

2018 maliyyə ilinin sonunda layihə investisiya kreditlərinə ən çox diqqət yetirilən ölkələr Çin, Hindistan və Braziliyadır.

İnvestisiya kreditləri əsasən uzunmüddətli (5-10 il) və inkişaf layihələrinin maliyyələşdirilməsinə hesablanmışdır. Layihələr üçün ayrılan vəsait, investisiya

layihələri ilə əlaqəli regional və xarici xərcləri ödəmək üçün istifadə olunur. Bu kreditlər yalnız BYİB və BİA tərəfindən verilir və son 35 ildə verilən kreditlərin 75-80% -i bu sahə ilə bağlıdır. 8 fərqli layihə krediti mövcud idi: Xüsusi İnvestisiya Krediti (SIL), Proqram Tənzimlənməsi Krediti (APL), Müvəqqəti Kredit (LIL), Texniki Yardım Krediti (TAL)), Maliyyə Vasitəçi Krediti (FIL), Təcili Yardım Krediti (ERL), Yerli İnvestisiya Krediti və Müdafiə Krediti (SİM). Layihə kreditləri Xüsusi İnvestisiya Krediti (SIL) və İnvestisiya və Təhlükəsizlik Krediti (SİM) əsas götürülür. Hazırlıq Krediti (LIL) və Proqramatik Tənzimləmə Krediti (APL) daha çox iqtisadi və sosial dayanıqlıq təmin edən yenilikçidir. Layihə kreditlərinin digər növləri ümumiyyətlə borclu ölkənin tələblərinə uyğun olaraq hazırlanır.

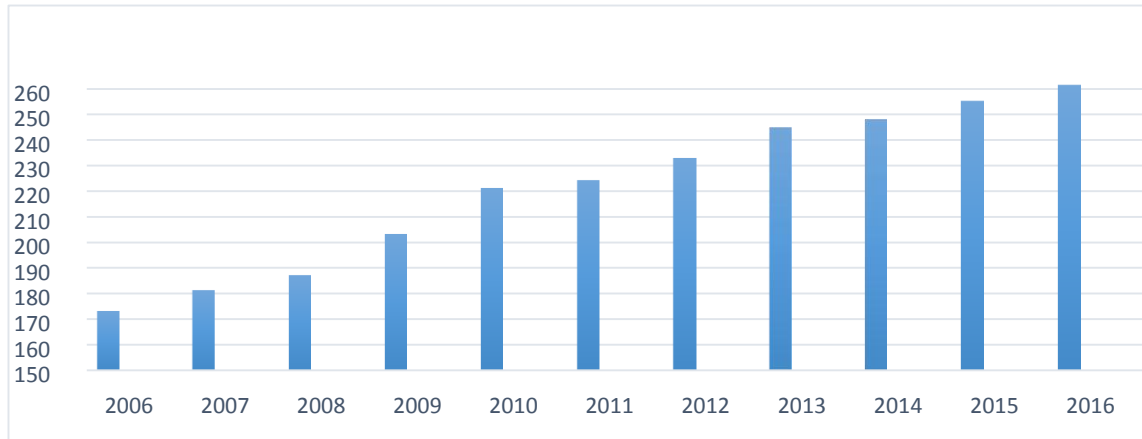
Bank konkret orta gəlirli ölkələrə (OGÖ) kredit verir. Adambaşına ümumi milli gəliri 1,028 ABŞ dollarından 12,476 ABŞ dolları (2018) arasında olan QHT-lər (www.worldbank.org), iqtisadiyyatının ölçüsünə, əhalisinə və gəlir səviyyəsinə görə çox müxtəlif bir qrupu təmsil edir. Bunlar eyni zamanda dünya ÜDM-nin təxminən 33% -ni təşkil edir və qlobal iqtisadi böyümənin əsas mühərrikidir. Dünya Bankı orta gəlirli ölkələrin həm müştəriləri, həm də səhmdarları ilə işləyir. Bu ölkələr infrastruktura böyük sərmayələr qoyurlar, qlobal böyümənin əsas mühərriki və inkişaf etmiş bazarlardan və yoxsul ölkələrdən ixracatın əhəmiyyətli bir hissəsinə sahibdirlər. Bir çoxu iqtisadi və sosial baxımdan sürətlə inkişaf edir və dünya problemlərinin həllində mühüm rol oynayır.

Bununla birlikdə, dünya yoxsullarının 75% -dən çoxu OGÖ-nin ən az inkişaf etmiş bölgələrində yaşayır. Eyni zamanda, özəl maliyyəyə olan maneələr bu ölkələri iqlim dəyişikliyi, məcburi köç və epidemiyalar daxil olmaqla xarici iqtisadi şoklara və böhranlara qarşı həssas edir. Beləliklə, Dünya Bankı bank portfelinin 65% -dən çoxuna sahib olan OGÖ-lər üçün əvəzolunmaz bir tərəfdaşdır. Əvvəlcə BYİB, yoxsulluğu minimuma endirmək və fırvanlılığı artırmaqla inkişafa nail olmaq məqsədinə çatmağa çalışır. İqtisadi zəncirin qurulmasında OGÖ-lərin dəstəklənməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Beləliklə, 2018-ci

ildə bank bu ölkələrə 262 milyard dollar dəyərində kredit ayırdı (müqayisə üçün AR üçün bu rəqəm 2,6 milyard dollar idi). İllər boyunca dəyişən bir qrafikə baxsaq, bu məbləğin ildən-ilə artdığını görə bilərik (Santiso Carlos, 2017: s.83–104).

Şəkil 1: BYİB-da OGÖ-ə illik ayrılan kreditin illər üzrə həcmi

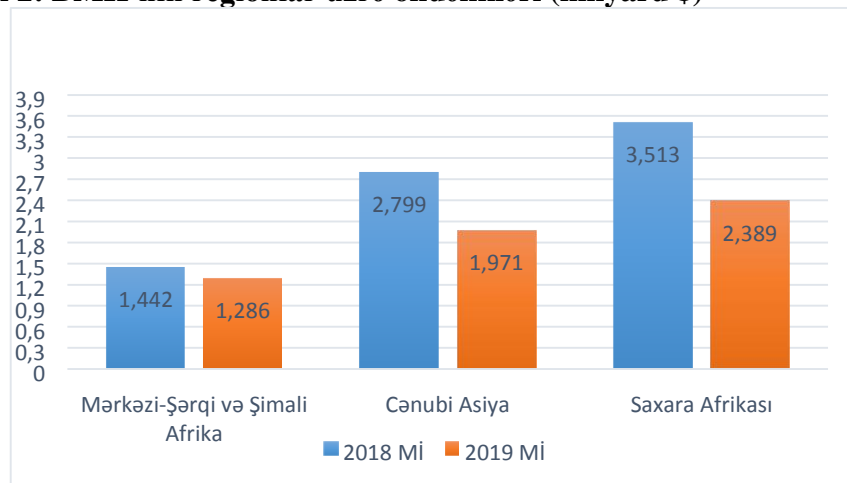
Mənbə: World Bank Annual Report, <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> 01.01.2020

BMK-nın ən az İEÖ üçün imkanları üç formada olur: investisiya kreditləri, səhmlər və digər imkanlar. İntestisiya kreditləri iştirakçı dövlətlərdə səmərəli özəl sektor layihələrinin maliyyələşdirilməsini dəstəkləyir və dövlət zəmanətinə ehtiyac yoxdur. BMK üzv dövlətlərdəki özəl müəssisələrə kredit verə bildiyi kimi, digər borc verənlərə də maliyyələşdirmə və sindikatlaşdırılmış kreditlər verə bilər. Müəyyən vəziyyətlərdə sindikat metodundan da genişmiqyaslı layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunur.

Borc verməklə yanaşı, BMK az İEÖ müxtəlif investisiyaları və ya investisiyaları ilə işləyə bilər. BMK bu maliyyələşmənin səhmdarıdır. Qurumun zəifləmiş ölkələrə verdiyi digər imkanlar kimi, özəl sektorun maliyyə ehtiyaclarını ödəmək üçün bu şirkətlərin ehtiyatları ilə əməliyyatlar edilə bilər. BMK bu istiqrazları tutan və İEÖ-dən az İEÖ-də kapital axınını asanlaşdıran və onları tərəqqi etmiş kapital bazarlarına aparan fondlar yaradır (Maurizio Zanardi, 2016: s.87–94).

BMK lizinq şirkətləri, vasitəçi banklar və başqa bir sıra maliyyə qurumlarına maliyyələşdirmə daxil olmaqla, layihələrə və müəssisələrə 8 ildən 12 ilə qədər kredit verir. BMK ənənəvi olaraq böyük sənayeləşmiş dövlətlərin valyuta indeksinə uyğun olaraq kreditlər versə də, zaman keçdikcə milli valyutalar üçün əhəmiyyəti artdı. Müasir dövrdə 74 fərqli yerli valyutada maliyyələşdirmə təmin edir. 2018 maliyyə ili çərçivəsində yeni yaradılan kreditlər üzrə öhdəliklərin tutumu 9,5 mlrd ABŞ dolları olmuşdur. Üç bölgə bu borcların əsasını təşkil edirdi: Şimali və Orta-Şərqi Afrika, Cənubi Asiya və Sahra Afrikası.

Şəkil 2: BMK-nın regionlar üzrə öhdəlikləri (milyard \$)

Mənbə : World Bank Annual Report, <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> 01.01.2020

Ümumilikdə, Dünya Bankı bu borcların verilməsi müddətində borc alan ölkələr üçün bir sıra perspektivlər təklif edir. Bankın uyğunlaşma faizləri və uzunmüddətli qaytarılması mümkün olan mənbələri, digər borc verənlərindən daha müxtəlifdir. Bu səbəbdən Dünya Bankı böyük həcmli maliyyələşdirmə tələb edən layihələrin maliyyələşdirilməsində mühüm rol oynayır. Xeyriyyə fondlarının DB-nin maliyyələşdirdiyi layihələrə qoşulub kömək etmələri də asandır. Bu, müxtəlif xeyriyyə təşkilatlarının layihəyə cəlb olunmasını asanlaşdırır. Bankın layihə maliyyələşdirməsindəki payı, layihəni potensial siyasi risklərdən qoruyur. Hər bir üzv dövlətin bankla sayına, prioritetinə və uzunmüddətli münasibətlərinə görə dövlətlər Dünya Bankı ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirirlər. Bu vəziyyət

dövlətləri layihənin həyata keçirilməsinə töhfə verməyə təşviq edir (Marchesi Silvia, 2019: s.387–406).

Digər tərəfdən, bu kreditlər bir yenilik yaradır və xarici kapitalın digər ehtiyatlarının ölkəyə cəlb olunmasını asanlaşdırır. Bununla birlikdə, DB layihəsi kreditlərinin müəyyən çatışmazlıqları da var idi. Məsələn, bank mütəxəssislərinin bir layihə seçimində iştirakı, bəzi hallarda ölkənin reallıqlarına və tələblərinə uyğun olmayan investisiyaların maliyyələşdirilməsi və nəticədə DDC-də məhdud mənbələrin itirilməsi buna aiddir. Bundan əlavə, Bankın kredit sistemlərinin mürəkkəbliyi, faiz xərclərinin natamam hesablanması, məzənnə fərqləri səbəbindən əlavə öhdəliklərin meydana gəlməsi, layihəyə daxil olan çox sayda fərqli xərc elementləri (məsələn, konsaltinq xidmətləri), faizsiz bankın faiz dərəcələrinə əlavə xərclər, öhdəliyə görə bir komissiya almaq, Dünya Bankının öz təklif prosedurlarını həyata keçirmək öhdəliyi, satınalmanın mürəkkəbliyi, kreditin istifadəsindən irəli gələn məsələlər, istifadə şərtləri ilə əlaqəli gecikmələr və s. bu kimi hallar tənqidin əsas səbəbidir. Vurğulandığı kimi, bank, bankın investisiya kreditləri nəticəsində dəstəklənəcək sahələri istiqamətlərinə uyğunlaşaraq müəyyənləşdirir. Bununla birlikdə yerli iqtisadiyyatları bir bankın idarə etdiyini söyləmək doğru olardı.

Tənzimləmə Kreditləri. Dövlətlərarası iqtisadi sistemə diqqət yetirərək, bütün sahələrdə kapital axını və axın dinamikasının artması dövlətlərin yerli iqtisadiyyatları arasındakı münasibətləri gücləndirdi, bir-biri ilə daha geniş əməkdaşlığı stimullaşdırdı. Bu vəziyyət mövcud beynəlxalq sistemdə tənzimləyici strategiyaların həyata keçirilməsi və zəif iqtisadiyyatların sənayeləşmə yolu ilə gücünü artırmaq səyləri kontekstində daha da irəliləməsi üçün potensial yaratmışdır.

1980-ci illərdə Dünya Bankı, yüksək inflyasiya, aşağı böyümə, azalma ixracatı və borcla mübarizə aparan İEOÖ-lər üçün əhəmiyyətli investisiya kreditlərindən fərqli bir kredit müqaviləsi təqdim etdi. Bu müqavilələr yerli iqtisadi siyasətdən tutmuş sosial mübadilə münasibətlərinə və dövlət idarəçiliyinin

bərpasına qədər iştirakçı ölkələrdə geniş sahələri əhatə edən tənzimləyici borclardır. Bankın tənzimləyici kreditləri, iştirakçı ölkə tərəfindən həyata keçiriləcək ümumi proqramı dəstəkləmək üçün layihə kreditlərinə əlavə olaraq verilir. Kapital kreditləri bir və ya daha çox müəssisənin, yolların, bəndlərin, xəstəxanaların tikintisi və ya təhsil xidmətlərinin tikintisi kimi müəyyən bir layihəyə borc vermək üçün nəzərdə tutulsa da, tənzimləyici kreditlər bütün bir ölkəni və ya bir sektoru əhatə edən və ümumiyyətlə bir transformasiya tələb edən tətbiq planlarını dəstəkləyir. Bu tip krediti verərkən işləmək və BVF ilə əməkdaşlıq indeksinə uyğunlaşmaq çox vacibdir. Bu borclar ümumiyyətlə “sənaye tənzimləməsi kreditləri” və “struktur düzəliş kreditləri” kateqoriyasına ayrılır. Digər tənzimləyici borclar, borc alan ölkənin tələblərini ödəmək üçün hazırlanmış proqramlı və özəl tənzimləyici kreditlərdir. Tənzimləyici borclar: Borc Kömək Krediti (DRL), Yapısal Düzəliş Krediti (SAL), Sektor Tənzimlənən Krediti (SECAL) (SSAL) Reabilitasiya Krediti (RIL) şəklindədir (Paloni Alberto and Ravallion, 2018: s. 356–365).

Struktur tənzimləmə proqramlarının əsas məqsədi tətbiq olunduqları ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi sabitliyi təmin etmək, davamlı inkişaf göstəriciləri yaratmaq və qlobal iqtisadiyyata uyğunlaşan bazar mexanizmi yaratmaqdır. Bu proqramın digər bir istiqaməti, gələcək iqtisadi tərəqqiyə mane ola biləcək komponentlərin aradan qaldırılması, eyni zamanda köklü transformasiya yolu ilə uzunmüddətli sabitliyə nail olmaqdır. Buna aşağı valyuta məzənnələri (milli valyutanın süni həddən artıq qiymətləndirilməsi, yenidən qiymətləndirmə), maksimum vergilər və gömrük rüsumları (proteksionizm), idxalda çətinliklər və istehsala mənfi təsir göstərən subsidiyalar daxildir. Bu borcların bazara siyasi təsirinin azalması, istehsal gücünün artması və ticarətin liberallaşdırılması şəraitində İEOÖ-də struktur tənzimləmə proqramlarının maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu borclar bank tərəfindən BVF tərəfindən maliyyələşdirilən iqtisadi proqramları dəstəkləmək üçün də verilə bilər (Marchesi Silvia, 2019: s.387–406). Bu kreditlərin əsas şərtləri aşağıdakılardır:

- Makroiqtisadi şərtlərin sabitləşdirilməsi, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişafın təşviqi,

- Resurs bölgüsünün səmərəliliyinin artırılması,
- özəl sektorun tərəqqi perspektivlərinin şaxələndirilməsi,
- liberal iqtisadiyyatın təşviq edilməsi,
- Təşviq prosedurunun şəffaflığının artırılması,
- Firmaların analitik potensialının kəşfi və inkişafı.

Bankın struktur düzəliş kredit müqavilələri, BVF-nin gözləmə kredit borcu müqavilələrinin təqlididir. Bu dəyişikliklər borc alan ölkəyə hər hansı bir sərmayəni təşviq etmək üçün deyil, onları ölkənin uyğunlaşması üçün lazım olan qlobal sistemə inteqrasiya etmək məqsədi daşıyır (Ələkbərov Ə.Ə., Məmmədov Z.F., Hüseynova A.2021). Təbii ki, borc alan ölkələrin iqtisadi zəifliyi onları Dünya Bankı və BVF tərəfindən müəyyənləşdirildiyi kimi mövcud qlobal iqtisadiyyatda rol oynamağa məcbur edir. Bu baxımdan SAL və SECAL ciddi tənqid altındadır. Bu tənqidlər iki kateqoriyaya bölünə bilər: mülayim və radikal. Bu qruplardan birincisi, Dünya Bankının müəyyən etdiyi struktur tənzimləmə proqramları ilə əlaqəli deyil, tətbiq olunan strategiyalarda çatışmazlıqlar, səhvlər və laqeydlik olduğunu vurğulayır. İkinci qrup tənqidçilərin rolu daha fundamental məsələləri gündəmə gətirir. Onlara görə, hegemon dövlətlər öz maliyyə varlıqlarını ən az inkişaf etmiş ölkələrin yoxsullaşmasından əldə edirlər və banka verilən struktur tənzimləyici borclar hegemonist-imperialist istismar mexanizminin bir hissəsidir.

Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən ən böyük layihələrə baxsaq, əsasən struktur düzəliş kreditlərinə yönəldildiyini deyə bilərik. Qeyd olunduğu kimi, bunun əsas səbəbi tənzimləyici kreditləşmənin bir çox sahələrdə və ölkədəki makroiqtisadi vəziyyətdə baş verəcək dəyişikliklərə yönəlməsidir (Gamazo Carolina, 2018: s.11–32).

Cədvəl 1-dən məlumdur ki, Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən ən böyük layihələr ümumiyyətlə Meksika, Hindistan, Argentina və digərləri kimi

böyük sənaye və inkişaf potensialına sahib ölkələrdə həyata keçirilmiş, lakin nədənsə hələ İEÖ səviyyəsinə çatmamışdır.

Cədvəl 1: Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi 10 ən irimiq yaşlı layihə

Layihə adı (ölkə)	Tarix		Layihənin dəyəri (mlrd \$)		Sektor
	Başlama	Bitmə	Ümumi	DB payı	
İqtisadi Yenidənberpa layihəsi (Cənubi Koreya)	22.12.1997	27.02.1998	5	5	Bank institutları, Maliyyə
Özəl Struktur Tənzimləmə Kredit proyeği (Argentina)	11.11.1998	30.10.2002	2,5	2,5	Dövlət sektorunun idarəolunması, Sosial Müdafiə
Bank Sektoruna Yardım layihəsi(Hindistan)	21.09.2009	29.06.2010	2,7	2,2	Bank institutları, Maliyyə
Səhiyyənin Sosial Müdafiəsi Sistemi (Meksika)	26.03.2010	30.12.2013	27,8	1,37	Səhiyyə
ESKOM Enerji Sərmayə Dəstək layihəsi (C.A.R.)	09.04.2010	30.12.2019	10,83	3,88	Energetika
Padma çox yönümlü körpü layihəsi (Banqladəş)	25.02.2011	28.06.2012	2,9	1,4	Nəqliyyat
İbtidai təhsil 3 (Hindistan)	17.05.2014	27.02.2018	28,8	1,018	Təhsil
Swachh Bharrat Missiyası Yardım Əməliyyatı (Hindistan)	16.12.2015	30.01.2021	24	1,8	Sanitariya
Trans-Anadolu Təbii-Qaz Boru Xətti(Avropa və Mərkəzi Asiya)	21.12.2016	30.07.2021	8,8	0,8	Energetika
Bərabər Xidmətlərlə Rifahı Artırma (Efiopiya)	15.09.2017	(aktiv)	22	0,7	K/T, Təhsil, Səhiyyə

Mənbə: World Bank Annual Report, <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> 01.01.2019

Ancaq DB bu tənqidi qəbul etmir və tənzimləyici proqramların iflasının əsas səbəbini dövlətlərdə görürlər. Bu səbəbdən də, struktur tənzimləmə proqramlarının mövcud mənfi təsirlərinin proses və ya qəsdən dizayn olduğunu

müəyyənləşdirmək çətinidir. Bu kreditləri alan bir çox ölkənin borc böhranları ilə üzləşməsinə baxmayaraq, qlobal iqtisadiyyatda geri dönməz borc zəncirinin formalaşması hələ də bu proqramların indeksində iqtisadi inkişaf siyasətinin formalaşmasında əsas elementdir (Abouharb, M. Rodwan, 2019: s.333–362).

Qarışıq kreditlər. Dünya Bankının 1990-cı illərdən bəri beynəlxalq arenada üzləşdiyi çətinliklər və tənqidlər bankı yeni bir kredit siyasəti qəbul etməyə məcbur etdi. Beləliklə, uzun illərdir istifadə olunan layihə kreditləri təzəliyini və aktuallığını itirməyə başladı və sərt tənqidlər səbəbindən tənzimləyici kreditlərin ayrılması çətinləşdi. Bu prosesə, o cümlədən də iştirakçı ölkələrin çoxşaxəli tələblərinə əsaslanaraq bank daha mürəkkəb və çevik kredit müqavilələri bağladı. Tam mənada nə bir layihə, nə də tənzimləyici bir kredit olan bu müqavilələr, hər iki növ borc üçün vacib xüsusiyyətləri ehtiva edir. Misal üçün, bir layihə krediti vəziyyətində, sektorun strukturunu dəyişdirmək üçün belə bir əlavə proqram hazırlanırsa, bu cür kreditlər qarışıq hesab edilir. Hazırlıq Kreditləri (LIL) və Proqrama Uyğun Kreditlər (APL) qarışıq kredit müqavilələridir.

Digər qurumların bəzən Dünya Bankının kreditlərində payı olur. Birgə maliyyələşdirmə, bir bankın başqa bir dövlətin və ya qurumun köməyi ilə bir ölkəyə verdiyi maliyyələşdirmə növüdür. Bu tip əlavə borc vermə adətən Yaponiya tərəfindən təmin edilir.

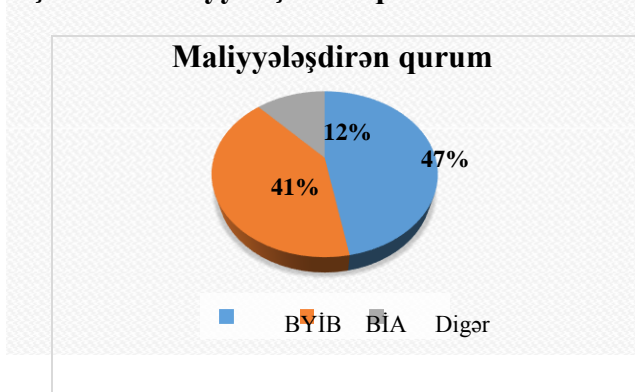
II FƏSİL. DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Dünya Bankının inkişaf etməkdə olan ölkələrə ayırdığı struktur təyinətli kreditlərin növləri

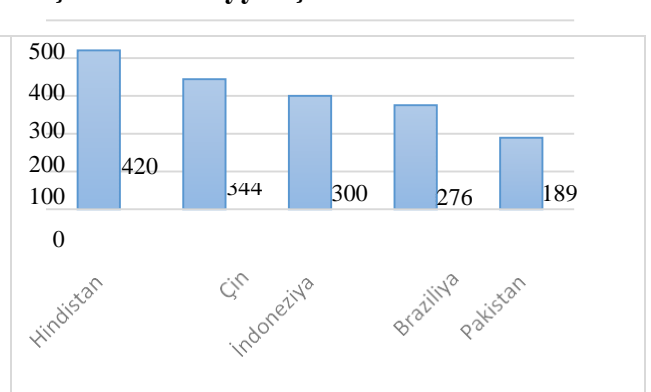
İnvestisiya kreditlərinin əksəriyyəti Xüsusi İnvestisiya Krediti (SIL) və İnvestisiya və Sahə Qoruma Krediti (SİM) -dir. Tənzimləyici Proqram Krediti (APL) və Hazırlıq Krediti (LIL) daha çox iqtisadi rahatlıq təmin edən daha yenidir. Layihə kreditlərinin digər növləri əsasən borclu ölkənin xüsusi ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmışdır. (Əlavə 1)

Xüsusi İnvestisiya Krediti (SIL) iqtisadi, sosial və institusional infrastrukturun yaradılması, yenidən qurulması və saxlanmasına yönəlmiş layihələrin dəstəklənməsi, həmçinin məsləhət, idarəetmə və təlim layihələrinin maliyyələşdirilməsidir. SIL, böyük layihələr üçün vaxtında verilən bir vasitədir. Bu borclar, özəl investisiyaların texniki, maliyyə, iqtisadi, ekoloji və institusional tətbiqini və investisiya fəaliyyətinə təsir göstərən siyasət islahatlarını dəstəkləyir. 2017-ci maliyyə ili etibarilə bu günə qədər təqribən 14000 Dünya Bankı layihəsi kreditinin 8000-i bu borclardır.

Şəkil 3: Maliyyələşdirən qurum

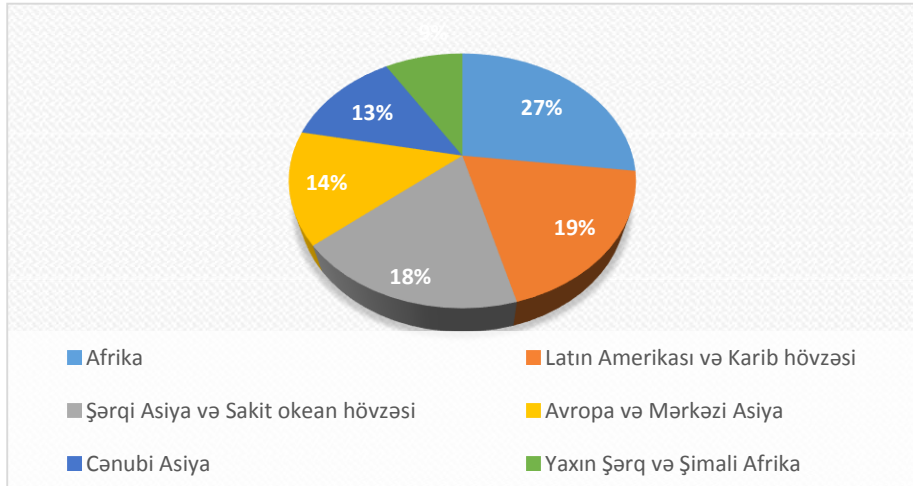
Şəkil 4: Maliyyələşdirənin dinamikası

Mənbə: Dünya Bankının <https://www.worldbank.org/> məlumatları əsasında müəlif tərəfindən tərtib olunub.

Şəkil 5: Regionlar üzrə

Mənbə: Dünya Bankının <https://www.worldbank.org/> məlumatları əsasında müəlif tərəfindən tərtib olunub.

Bu kreditlərin 47% -i BYİB, 41% -i BİA tərəfindən maliyyələşdirilib. Beləliklə, hər iki qurumun SİL verərkən təxminən eyni mövqedə olduğunu söyləmək olar. Xüsusi investisiyalar üçün ən çox kredit payına sahib olan ölkə 420 layihə krediti ilə Hindistan idi. Dünya Bankının Xüsusi İnvestisiya Krediti Siyahısında Afrika ölkələrinin (Braziliya, Çin, Hindistan, İndoneziya, Pakistan) olmamasına baxmayaraq, Afrika bölgəsi kreditlərin regional bölgüsündə 2.163 xüsusi investisiya layihəsi ilə birinci yerdədir. Kreditə ən çox ehtiyac duyulan Afrika ölkələrindən yalnız Nigeriya 11-ci yerdədir. Bunun əsas səbəbi ilk 5-dəki ölkələrin yüksək resurs potensialına və sürətli inkişaf perspektivlərinə sahib olmaları, bir sözlə, müəyyən cəhətdən İEOÖ kimi davranmaları və müəyyən cəhətdən isə İEÖ kimi davranmaları idi. Bununla birlikdə, Afrika ölkələrinin daha kiçik və ölkə daxilində daha çox səpələnməyə meylli olması, SİL-lərin ölkələr arasında paylanmasına təsir etmir, ancaq regional səviyyədə açıq şəkildə görünür. Dünya Bankının 2018-ci il fevral ayı statistikasına görə, Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən 63 layihə kreditindən 39-u xüsusi investisiya kreditləridir. Bunlardan 4-ü, əsasən siyasi və iqtisadi qeyri-sabitlik və o vaxtkı iqtisadi səriştəsizliyə görə Azərbaycanın müxtəlif səbəblərdən DB-dən aldığı ilk kreditlər

idi, 1-i aktiv olmuş, qalanları isə layihələr tamamlanmışdır. Dünya Bankının AR-dakı maliyyələşdirdiyi 5 ən böyük özəl investisiya krediti (SİL).

Cədvəl 3: Dünya Bankının Azərbaycan Respublikasındakı maliyyələşdirdiyi özəl investisiya krediti (SİL)

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri(mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Magistral 2	18.02.2006	29.03.2015	272	220	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
Ümumi su təchizatı və dezinfeksiya	15.07.2007	28.12.2016	323	250	0	Su təchizatı, Sanitariya
Magistral 2 əlavə subsidiya	29.05.2008	(deaktiv)	516,2	310	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
Magistral 2-Əlavə II	25.07.2009	(deaktiv)	229,75	185	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
maliyyələşdirmə	28.08.2013	(aktiv)	230	230	0	Dəmiryol

Mənbə:<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

Cədvələ baxaraq deyə bilərik ki, Dünya Bankının AR-dakı ən böyük özəl investisiya kreditləri əsasən infrastrukturun inkişafına ayrılır. Bundan əlavə kənd təsərrüfatı, enerji, ətraf mühitin qorunması, hüquq və s. Bənzər borclar kimi sahələrdə verilmişdir. İntestisiya və ərazilərin qorunması üçün kreditlər (SİM), Yerli İntestisiya və Təhlükəsizlik Krediti (SİM) özəl sektorda dövlət xərcləmə proqramlarına yönəldilmiş kredit növləridir. Bu kreditlər, ölkənin inkişaf prioritetləri nəzərə alınmaqla, sektorun xərcləmə və tətbiqetmə siyasətlərini, eyni zamanda, yeni investisiya, bərpa və yenidənqurma prosesləri arasında uyğun bir tarazlığın əldə edilməsi şərtilə uyğunlaşdırmağı hədəfləyir.

Bu kreditlərin qlobal paylanmasına baxanda Çin, İndoneziya, Hindistan, Braziliya və Pakistan SIL-in ilk beş ölkəsi sırasındadır. Bölgələrə gəlincə, Afrika yenidən ən çox kredit alan bölgə oldu. Bu kreditlər dünya üzrə təxminən 4.000 layihə krediti təşkil edir. Azərbaycanda maliyyələşdirilən 62 layihədən 15-i SİM tərəfindən maliyyələşdirilib. Qalan 5-i vaxtı keçmiş kreditlərdir. (<http://documents1.worldbank.org/curated/en/206701468158366611/pdf/828000WP0Finan0Box0379879B00PUBLIC0.pdf>)

**Cədvəl 4: AR-da Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən 5 ən iri həcmli Sahə
İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri(SİM)**

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri(mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Dəmir yolu mübadiləsi və nəqliyyatın köməyi	28.04.2009	30.12.2017	835	461	0	Dəmiryol,Ticarət
Magistral 3	26.06.2010	(aktiv)	367,15	182,6	70	Kənd və şəhərlər arası yollar
Məcburi köçkünlərin gündəlik rahatlığı üçün gözləntilər	28.11.2011	(aktiv)	89,53	60	0	Sosial müdafiə
Ümumi su təchizatı və sterilizasiya II	16.08.2014	(aktiv)	384	230	0	Su təchizatı, sanitariya
Magistral 3-əlaqə subsidiyalaşdırma	29.04.2016	(aktiv)	167,5	150	0	Kənd və şəhərlər arası yollar

Mənbə:<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

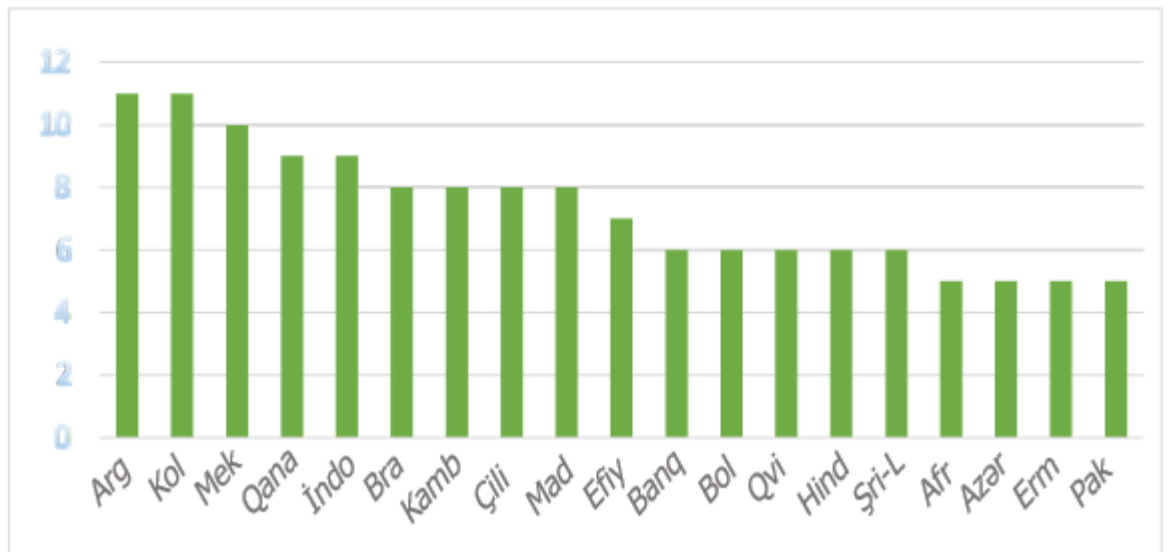
Azərbaycana ayrılan sektoral investisiya və müdafiə kreditlərinə baxsaq, əsasən özəl investisiya kreditləri ilə eyni sahələri maliyyələşdirdiklərini və bir çox layihələrdə istifadə olunduğunu görə bilərik. Vurğulamaq lazımdır ki, bu kreditlər həm də kənd təsərrüfatı layihələrinin maliyyələşdirilməsində istifadə olunur.

İnzibati proqram kreditləri, tərtib olunmuş inkişaf proqramının hər mərhələsinə kömək edən avanslardır. APL, inkişaf proqramının uzun müddətli güzəştlərini, dəstəklənən mərhələlər üçün uyğun sənaye tənzimləmələrini və müasir təşəbbüs və davamlı enerji xərcləri üçün ehtiyacları əhatə edir. Proqramın hər mərhələsində tapşırıqlar yoxlanılır və bütün həyati pozuntular və qiymətləndirmələr növbəti mərhələyə keçmədən əvvəl aparılır.

Fevral 2018-ci il ölçümlərinə görə, planetdə 900-dən çox APL ayrılmışdır. Yuxarıda göstərilən iki növ avansa bənzəməyən bu avansların böyük bir hissəsi IBRD tərəfindən deyil, BİA tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Braziliya (59) bu günə qədər Afrika, Meksika, Hindistan və Argentina tərəfindən izlənilən ən yüksək MIP sayına sahibdir. Bu ana qədər Azərbaycan DB-dən 6 APL aldı, bunlar hamısı təsirsizdir.

İlkin Kredit (LIL). Bu irəliləyişlər kiçik pilot fərziyyələri və potensial inkişaf layihələrini dəstəkləyir. LIL tərəfindən dəstəklənən təşəbbüslərin effektiv olması şansından, bu təşəbbüslər əldə etdikləri məlumat və təcrübə ilə inkişaf edəcək və qazanc əldə edəcəklər. İlkin kreditlər təxminən 5 milyon dolları keçmir və ümumilikdə 2-3 il müddətinə verilir. Bu növ kreditlər öyrənilən məşqlərdən müəyyənləşdirmələrə çatmaq üçün uğurlu bir yoxlama və qiymətləndirmə çərçivəsini özündə birləşdirir. Bu vaxta qədər Dünya Bankı 321 LIL verdi. Argentina və Kolumbiya ən çox LIL qazandı.

Şəkil 6: Dünya Bankının Hazırlıq Krediti (LIL)

Mənbə: Dünya Bankının <https://www.worldbank.org/> məlumatları əsasında müəlif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəldən də məlum olduğu kimi, millətimiz 5 ön ödəməli ən çox LIL ilə ən yaxşı 20 ölkədə on səkkizinci yerdədir. Bu kreditlər boşdur və DB tərəfindən son ilkin avans 2002-ci ildə Yüksək Patogen Quş Qripinə Hazırlıq Layihəsi çərçivəsində Azərbaycana verilmişdir. Kredit daha sonra APL-ə çevrildi və 2010-cu ildə ləğv edildi. 15 ildən artıqdır ki, Azərbaycan üçün ilkin kredit tələb olunmurdu.

Texniki Yardım Kreditləri (TAL). Texniki Yardım Kreditləri (TAL), üzv ölkələrə, müvafiq qurumların potensialını gücləndirmək üçün hazırlanmış kreditlərdir. Bu kreditlər dövlət sektorunda islahatlar üçün potensialın artırılmasına

və investisiyaların hazırlanmasına, reallaşmasına və davamlılığına kömək edir. TAL ayrıca təşkilati şərtlər, İK təcrübələri və əsas müəssisələrin texniki, fiziki və ya maliyyə mənbələrinə də diqqət yetirə bilər.

Müasir dövrdə Dünya Bankı dünya miqyasında təxminən 6000 TAL ayırır (qeyd etmək lazımdır ki, bir layihə bir neçə növ kreditlə maliyyələşdirilə bilər). Ən yüksək TAL olan ölkə İndoneziyadır (258). AR-da bu göstərici 27-dir. Bunlardan yalnız 3-ü aktivdir. Qalanlarının müddəti bitib.

Böhran Kreditləri (ERL). Təcili Yardım Krediti (ERL), münaqişə və ya fəlakətli hadisə və ya ümumi münaqişə kimi məcburi fəlakətlərə məruz qalmış bir ölkədə yaradılış və qaynaq səviyyələrinin sürətlə bərpa olunmasına kömək etmək məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, ERL düzəlişlə əlaqəli inzibati dövrü yaxşılaşdırmaq və gözlənilən böhranları aradan qaldırmaq və ya məhdudlaşdırmaq üçün erkən bildiriş çərçivələrinin möhkəmləndirilməsini dəstəkləyir.

Bütün dünyada bu öhdəliklər əsas etibarilə BİA tərəfindən maliyyələşdirilir. Ən çox ERL olan ölkə Əfqanıstandır. Pakistan, İraq, Sudan və Liberiya da ən çox kredit alan ölkələr arasındadır. Bunun əsas səbəbi bu xalqların davamlı olaraq siyasi etibarsızlıqla mübarizə aparmalarıdır. 20 ilə yaxındır ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ mübarizəsi ilə qarşılaşır və atəşkəsin təsdiqi və millətdəki siyasi və pul gücünün qorunması bu cür kreditlərə olan marağı heçə endirdi, bu səbəbdən də Azərbaycan heç bir ERL almadı.

Inzibati kreditlər. Dünya valyuta çərçivəsindəki bir sərbətlilik, xüsusilə praktik olaraq bütün sahələrdən kapital axınının inkişafı millətlərin ictimai iqtisadiyyatları arasındakı əlaqələri gücləndirdi və onları daha diqqətlə iştirak etməyə çağırdı.

Bu vəziyyət, zəif iqtisadiyyatı olan ölkələrin sənayeləşmə yolu ilə gücləndirməyə yönəlmiş səyləri kontekstində mövcud beynəlxalq sistemə (BVF və DB) tənzimləmə siyasətlərini yürütməyə və tərəqqi etdirməyə imkan verdi.

1980-ci illərdə DB, yüksək inflyasiya, aşağı böyümə, zəifləmiş ixracat və borc yükü ilə üzləşən İEOÖ üçün ənənəvi investisiya kreditləri xaricində bir kredit müqaviləsi tətbiq etməyə başladı. Üzv ölkələrin hər birində milli iqtisadi

siyasətlərdən tutmuş sosial mübadilə münasibətlərinə və hökumətin təkrarən qurulmasınadək geniş təsirləri olan bu müqavilələrə tənzimləyici borclar deyilir. DB-dan tənzimləyici kreditlər, investisiya kreditlərindən fərqli olaraq, üzv bir ölkənin ümumi proqramını dəstəkləmək üçün verilir. Layihə krediti bir və yaxud daha çox müəssisənin, bəndlərin, xəstəxanaların, yolların və yaxud təhsil xidmətlərinin inşaatı kimi müəyyən bir layihənin maliyyələşdirilməsi üçün əsas götürülsə də, tənzimləyici kreditlər bir dövlətin və bütün sektorunu əhatə edən və dəyişiklik istəyən tətbiqlərdir. Mövcud makroiqtisadi sistem planlarını dəstəkləməyə meyllidir. Bu kreditləri verərkən BVF ilə işləmək və əlaqələndirmək zəruridir. Bu kreditlər əsasən “struktur kreditlər” və “sektora məxsus kreditlər” kimi təsnif edilir. Bəzi tənzimləyici kreditlər, borcalan ölkənin ehtiyaclarını ödəmək üçün xüsusi olaraq hazırlanmış proqram və xüsusi tənzimləmə kreditləri və bərpa kreditləridir. Borc azaldılması kreditləri tənzimləyicilərin qismən borcları sayılır və tənzimləmə əməliyyatlarını dəstəkləyir.

Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditləri (FIL). Maliyyə vasitəçi kreditləri (FSL), yerli maliyyə təşkilatlarına real sektorun investisiya ehtiyaclarını qarşılamaq üçün uzunmüddətli mənbələr təmin edən kreditlərdir və bu kreditlər maliyyə sektorundakı rəqabəti, dotasiyaları, faiz dərəcələri siyasətini və s. bu sektorlarda maliyyə sahəsinin islahatlarını dəstəkləyir.

17 Mart 2018-ci il tarixinə DB 935 FIL ayırmışdır. Bu kreditlərin ən yüksək toplanmasına sahib olan ölkələr Hindistan (52) və Türkiyə (46), Azərbaycan isə yalnız 2 FİL aldı. Hər ikisi üçün müqavilə bitdi. Birincisi, 1999-cu ildə başlayan və 2006-cı ildə bitən Kənd Təsərrüfatı və Kredit proyektı kontekstində alındı. Başqa bir FIL, 12 milyon dollar dəyərində maliyyə bazarının modernləşdirilməsi layihəsi (17 Mart 2011 - 1 İyul 2016) kontekstində satın alındı .

Bir sözlə, Dünya Bankı layihə kreditləri verərkən borc alan ölkələrə bəzi üstünlüklər təqdim edir. Layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün Bankın kifayət qədər faiz və uzunmüddətli ödəmə ehtiyatları başqa borc verənlərindən daha yüksəkdir. Bu səbəbdən DB-nın çox böyük layihələrin maliyyələşdirilməsində

mühüm rolu var. DB, yarandığı gündən bəri İEOÖ-ni maliyyələşdirmək üçün kommersiya təşkilatlarından daha çox səy göstərmiş və bu dövlətlərdə layihələrin həyata keçirilməsində geniş təcrübəyə və hökumətlərlə sıx əlaqələrə sahibdir. Xeyriyyəçi fondların DB tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrə qoşulmaları və dəstəklənməsi asandır. Bu, fərqli xeyriyyə təşkilatlarının layihəyə cəlb olunmasını stimullaşdırır. Bankın layihə maliyyələşdirməsindəki payı, layihəni mümkün siyasi risklərdən qoruyur. Müəyyən bir iştirakçı ölkə daxilindəki layihələrin sayı və əhəmiyyəti və bankla uzunmüddətli münasibətləri baxımından hökumətlər DB ilə əməkdaşlığa xüsusi nəzər salırlar. Bu vəziyyət hökumətləri layihənin icrası müddətində öz öhdəliklərini icra etməyə məcbur edir. Digər yandan, Bankın kredit verməsi stimullaşdırıcı təsir göstərir və ölkəyə başqa xarici kapital mənbələrinin cəlb edilməsini asanlaşdırır. Sözügedən kreditlər kontekstində DB borc götürən ölkə daxilində və icraçı təşkilatlarda təlim, təşkilat və idarəetmənin gücləndirilməsi kimi məsləhət xidmətləri və texniki yardım göstərir. Layihə üçün ayrılan vəsait başqa məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz, çünki bank hər mərhələdə kreditlərin, alışların və layihələrin həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Bununla birlikdə, DB investisiya kreditlərinin çatışmazlıqları var. Məsələn, layihə seçimi zamanı bank mütəxəssislərinin iştirakı səbəbindən bəzi hallarda investisiyaların maliyyələşdirilməsi ölkənin reallıqlarına və ehtiyaclarına uyğun gəlmir və bu səbəbdən İEOÖ-dəki məhdud mənbələrin israfıdır. Bundan əlavə, Bankın kredit sistemlərinin qəlizliyi, kreditə görə faiz xərclərini tam hesablaya bilməməsi, valyuta məzənnələrinin dəyişməsi ilə təmin olunmayan əlavə öhdəliklərin meydana çıxması, layihəyə daxil olan fərqli komponentlərin yüksək qiyməti (məsələn, konsaltinq xidmətləri), faizi olmayan xərclər, bankın tətbiq etdiyi faiz dərəcələrinə əlavə olaraq, bankın öz tender prosedurları üçün öhdəliyi, komissiya haqları, satınalma prosedurlarının mürəkkəbliyi, bir sıra alış-verişlərin xaricdə beynəlxalq satınalma prosedurlarının nəticəsi və xarici mənbələrin hərəkəti, kredit problemləri, istifadə şərtlərinə görə gecikmələr və s. hallar layihə kreditlərinin əsas tənqididir. Vurğuladığım kimi, DB-dan investisiya kreditləri ilə dəstəklənəcək

istiqamətlər bank tərəfindən prioritetlərinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Bununla belə, milli iqtisadiyyatın DB tərəfindən idarə olunduğunu əminliklə söyləmək olar.

Reabilitasiya Kreditləri (Rehabilitation Loan- RIL) Borc Azaltma Kreditləri (Debt Reduction Loan DRL): Bu gün Azərbaycan tərəfindən Dünya Bankı ilə imzalanan 80 kredit müqaviləsindən 5-i struktur və sektor tənzimləməsinin kreditləridir. Cədvəldən də görüldüyü kimi, AR-na tətbiq olunan SAL əsasən konsepsiyalar çərçivəsində həyata keçirilən bankçılıq, ticarətin liberallaşdırılması, iqtisadi proseslərdə dövlətin rolunun azaldılması və s. Geriyə baxanda bu cür kreditlərin əsasən müstəqilliyin ilk 10 ilində, əsasən keçid iqtisadiyyatının çətinlikləri səbəbindən ehtiyac duyduğu aydın olur.

Cədvəl 5: Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən Struktur və Sahə Tənzimləmə Kreditləri (SAL & SECAL)

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri(mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Əsas Tənzimləmə	12.02.1997	16.07.1999	82	0	80	Bank
Əsas Tənzimləmə Proqramı-əlavə maliyyələşdirmə	28.04.1999	29.07.1999	8	0	9	Bank institutları, Sosial müdafiə, Ticarət
Təhsil İslahatı	15.06.1999	27.05.2004	6,5	0	6	Təhsil
Əsas Tənzimləmə	17.12.2002	25.11.2003	70	0	70	Bank
Təhsil İnkişafı-II Sektorunun	23.07.2008	12.02.2016	46,4	0	26	Təhsil

Mənbə: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

Makroiqtisadi tarazlığın bərpa olunmasına yönəlmiş tənzimləmə proqramlarının ümumi konsepsiyasından fərqli olaraq, struktur tənzimləmə proqramlarının əsas məqsədi tətbiq olunduqları ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi sabitliyi bərpa etmək, qlobal iqtisadiyyata uyğun olaraq mütəmadi böyümə göstəriciləri yaratmaq və bazar mexanizmi yaratmaq idi. Bu proqramın başqa fərqli bir xüsusiyyəti, gələcək iqtisadi böyüməyə mane ola biləcək nüansları aradan qaldırmaq və köklü dəyişiklik yolu ilə uzunmüddətli sabitliyə nail olmaqdır. Buna aşağı valyuta məzənnələri (süni yenidən qiymətləndirmə), çox yüksək vergi və gömrük rüsumları (proteksionizm), idxala məhdudiyətlər və istehsala neqativ təsir göstərən subsidiyalar aiddir.

Struktur tənzipləmə kreditləri. İEOÖ-nin bazara siyasi müdaxilənin azaldılması, istehsal imkanlarının artırılması və ticarətin liberallaşdırılması vizionunun bir hissəsi olaraq struktur tənzipləmə proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün ayrılır. Bu borclar, BVF tərəfindən maliyyələşdirilən iqtisadi proqramları dəstəkləmək üçün Dünya Bankına da verilə bilər. Bu kreditlərin əsas prinsipləri:

- Makroiqtisadi mühitin sabitləşdirilməsi, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi böyümənin stimullaşdırılması,
- Resurs bölgüsünün səmərəliliyinin artırılması,
- Özəl sektorun inkişafı üçün imkanların artırılması,
- Açıq iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq,
- Təşviq sisteminin şəffaflığının artırılması,
- Müəssisənin inkişafı və siyasət təhlili potensialı.

DB-nin struktur tənzipləmə kredit sazişləri BVF-un “stand-by” müqavilələri ilə bənzərdir. Beləliklə, borclar borc alan dövlətə hər hansı bir sərmayənin inkişafı üçün deyil, ölkənin uyğunlaşma tələb edən qlobal sistemə inteqrasiyasını təşkil etmək üçün hazırlanır. Sözsüz ki, borc alan dövlətlərin iqtisadi zəifliyi onları BVF və DB-nin dünya iqtisadiyyatında onlara verdiyi rolunu oynamağa məcbur edir. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən SAL və SECAL tənqid olundu. Bu tənqidlər 2 kateqoriyaya bölünə bilər: mülayim və radikal. I qrup tənqidçilər Dünya Bankının struktur tənzipləmə proqramlarına qarşı çıxmədılar, sadəcə siyasətdəki səhvlərə, çatışmazlıqlara və laqeydliyə işarə etdilər. II qrup tənqidçilərin mövqeyi daha fundamental suallara gedir. Onların fikrincə, hegemonlar maliyyə aktivlərini az İEOÖ-in yoxsulluğundan əldə edirlər və Dünya Bankının struktur tənzipləyən kreditləri imperialist istismar mexanizminin bir qismidir.

Qeyd olunduğu kimi, 1980-ci illərdən sonra əsas inzibati layihələrin hazırlanmasına başlayan DB, daha az İEOÖ-nin maliyyə ehtiyaclarını sıfıra yönəltdi. Bu layihələr xüsusi və ictimai sahələrin tənziplənməsinə, gediş haqlarının və idxalın dəyişdirilməsinə, tanış olmayan mübadilə strategiyasında nisbi

üstünlüklərin tətbiq edilməsinə və s. Olsun ki, bu fərziyyə məzhəblərindən asılı olmayaraq, bu cür layihələrin iki məqsədi var:

1) Dünya Bankına, kommersiya banklarına və hökumətlərinə borcun sabit şəkildə qaytarılmasını təmin etmək

2) az İEÖ-dən idxal olunan məhsulların qiymətlərini endirməklə mənbələrin köçürülməsini sürətləndirmək. Buna sübut olaraq, sözügedən illərdə Dünya Bankı və BVF Yeni konsepsiya kontekstində “Struktur Tənzimləmə yolu ilə böyümə” adlı bir model yaratdı. Model maliyyə bazarlarının açılmasına, yerli kapitalın milli embarqodan azad edilməsinə və istehsal kapitalının dünyanın istənilən bölgəsindəki dövlət inhisarı altından Dünya Bankına verilməsinə yönəldilmişdir. Bundan əlavə, struktur düzəliş kreditləri üçüncü dünya ölkələrində borc böhranını daha da artırdı. Misal üçün, 1978-ci ildə DB və BVF, Tanzaniyanın daxili valyuta ehtiyatlarının çox olduğunu və bu ehtiyatları idxal üçün istifadə edə biləcəyini irəli sürdü. O dövrdə bir sıra Afrika ölkələrinin ehtiyaclarından az borc aldıklarını söylədilər. Bununla belə, Tanzaniya valyuta ehtiyatlarını tez bir zamanda əritdi və iki quruma borc ödəmələri üçün yenidən müraciət etmək məcburiyyətində qaldı. Sonra, 1980-ci ildə bir çox İEÖ-də yerli məhsulların qiymətləri düşdü və 1981-ci ildə xarici borc artmağa başladı.

Nəticə etibarilə, 1982-ci ildə ilk olaraq Meksika xarici borc öhdəliklərini ödəyə bilməyəcəyini elan etmiş və 2 il müddət ərzində zəncirvari şəkildə 30 İEÖ-də borclarını zamanında ödəyə bilməyəcəklərini elan etmişdir. Təsadüfi deyil ki, üçüncü dünya ölkələrinin ümumi xarici borcu 1980-ci ildə 785 milyard dollar idi, lakin 1993-cü ildə bu rəqəm 1,5 trilyon dollara yüksəldi. Eyni zamanda, borc böhranı 1980-ci illərdə daha da pisləşdi və ölkələr Dünya Bankından və BVF-dən daha çox borc almaq məcburiyyətində qaldılar.

Bu səbəbdən 1990-cı illərdə 24 keçid iqtisadiyyatı Qərbi iqtisadçılarının təklifi ilə 143 struktur düzəliş krediti aldı. Nəticədə, istehsalda böyük itkilər və yoxsulluğun artması baş verdi. Beləliklə, bu ölkələrdə gündəlik gəliri 2 ABŞ dollarından az olan insanların nisbəti 1,7-dən 20,8-ə yüksəldi.

İqtisadi cəhətdən əlverişsiz və ən çox borclu olan digər bir bölgə olan Afrikanın Sahara bölgəsində kreditin struktur düzəlişinə təsirini təhlil edək.

- 1993-cü ildə Benində tətbiq olunan SAL nəticəsində odun ixracatı altı ildə dörd dəfə artdı və təzyiqlə dözməyən torpaq eroziyası ilə nəticələndi.

- Afrikanın ən şiddətli ölkələrindən olan Çad və Kamerun hökumətləri, Dünya Bankının SECAL proqramı kontekstində ayırdığı 3,5 milyard dolların çoxunu mənimsəyib. Bununla belə, 2 ölkə arasında 1000 km uzunluğunda bir neft kəməri çəkilməsi planlaşdırılır ki, bunlardan üçündə Amerika şirkəti Exxon-Mobil və ortaqları Petronass və Chevron layihə üçün çox vacib olan meşələri və şirin su ehtiyatlarını yox edəcək.

- Malavi hökuməti 1990-cı illərin başlanğıcından bəri BVF və DB ilə gübrə, toxum və kənd təsərrüfatı kreditləri ilə təmin edilməsinə aid müqavilələrə əsasən kənd təsərrüfatına ayrı-ayrı məhdudiyyətlər qoydu. Bundan əlavə, Dünya Bankı və BVF hökumətin 2002-ci ilin axırınadək özəlləşdirmə hədəfinə çatmasını tələb etdi. Bununla belə, kənd təsərrüfatı subsidiyalarının ləğvi ipoteka torpaqları üçün daha çox pul ödəməyə məcbur olan fermerlərin real gəlirlərini orta hesabla 25% azaldı. BVF və DB iqtisadi sərbəstləşmə, kənd təsərrüfatı subsidiyalarının ləğvi və əsas qida məhsullarının özəlləşdirilməsinə təkan verdi, bu da ölkədə yoxsulluğun artmasına səbəb oldu.

- - 1980-ci illərin ortalarında Somalidəki maddi fəvqəladə vəziyyətin qarşısını almaq üçün ilkin inzibati layihələri icra etdi. Əsas təlimat proqramları, Somali iqtisadiyyatının bağçılıq idxalına olan etibarını genişləndirmişdir. Məhəllə bazarında az miqdarda ucuz qiymətə satılan xaricdən gətirilən buğda və düyü evdə yaradılan məhsulu kədərləndirməyə başladı. Əsas aşağı endirmə 1981-ci ilin iyun ayında baş verdi və nəticədə endirimlər davam etdi. Bu alçalma səbəbi ilə, idxal olunan malların, məsələn, yanacaq və kompostların xərcləri davamlı olaraq artdı və əkinçilik təməli meydana gəldi.

- Zimbabvedə struktur tənzimləmə proqramlarının icrası prosesi zamanı istehsal məhsuldarlığı 15 %, adambaşına düşən ÜDM 5,7 %, xüsusi istehlak

xərcləri 38 %, işsizlik artdı və maaşlar 25 % azaldı. Nominal və real faiz artımları ilə birlikdə bu, daxili özəl investisiyaların azalmasına səbəb oldu. Ümumi investisiya 8 % aşağı düşüb.

Nəticədə yuxarıdakı nümunələrə baxsaq, DB və BVF tərəfindən verilən struktur düzəliş kreditlərinin ölkələrin iqtisadi tərəqqisi deyil, ölkənin resurslarının istismarı əsas götürülməklə indeksləşdirildiyini görə bilərik. Ən çox da sadalanan ölkələrdəki vəziyyət bunu göstərir.

Bir sıra mütəxəssislər, Dünya Bankının struktur düzəliş proqramlarının bir çox ölkədə böyük siyasi dəyişikliklərə səbəb olduğunu da vurğulayırlar. Bu mövqeyə əsasən, 1970-ci illərdən günümüzədək İngiltərə-Amerika neoliberal siyasətinin dünyaya yayılmasını görə bilərik. Sabitlik və struktur tənzimləmə siyasəti pərdəsi altında İEOÖ-də neoliberalizm tətbiq olunurdu. Bu fəaliyyətlərin siyasi səviyyədəki ani nəticələrinə dair bir fikir verdiyimiz təqdirdə, bunların 70-80-ci illərdə həyata keçirilmiş dövlətlərin diktator sistemləri tərəfindən dəstəkləndiyini görə bilərik. Məsələn, bank diktator İndoneziya və Braziliyada ilkin inzibati layihələr həyata keçirməyi sevirdi. Marcos 1972-ci ildə bir tirana çevrildikdən sonra, Filippinlər DB-nin pul toplama və inzibati proqramı üçün möhkəm kömək üçün evlərinə gəldi. Çilidə əsas dəyişiklik proqramları 1973-cü ildə Augusto Pinochet tərəfindən El Salvador prezidenti Allendoya qarşı kobud şəkildə devrilmə ilə başladı.

Bu səbəbdən Dünya Bankı bu halları qəbul etmir və xalqları inzibati irəliləyişlərin azalmasına səbəb kimi qəbul edir. Buna görə, əsas dəyişiklik dəyişikliklərinin bir müddətdir və ya bir tapşırıq olduğunu söyləmək çətindir. Alınan bir çox dövlətin bir məcburiyyət fəvqəladə vəziyyəti ilə qarşı-qarşıya qalmasına baxmayaraq, bu layihələrə qarşı hələ də pul irəliləmə planları yaratdıqlarının əsas motivasiyası dünya iqtisadiyyatında mümkün bir öhdəlik zəncirinin yüksəlməsidir.

Dünya Bankının Azərbaycan hökuməti ilə maliyyə əlaqələrini aşağıdakı cədvəldə təsvir edək (Əlavə 2).

BMK, İsveçrə Hökumətinin Etimad Fondu ilə birlikdə 2003-cü ildə Bakıda Beynəlxalq İnvestisiya Konfransını koordinasiya etmişdir. BMK, Hollandiya Hökumət Etimad Fondu ilə birlikdə, eyni zamanda, Bakı Fond Birjası və Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin institusional dizaynını dəstəkləyərək icarə və inkişaf korporativ idarəetmə hesabına daxil olmaq və yaxınlıqdakı biznes inkişaf mütəxəssisi həmkarlarına kredit verməklə Azərbaycanın neft və qaz tədarükü və idarəetmə sahəsinin genişləndirilməsi. Bundan əlavə, istəyə bağlı təşəbbüslərin əlaqələndirilməsi sahəsində ixtisaslaşmış yardım layihələri həyata keçirir.

Qarışıq kreditlər. 1990-cı illərdən bəri, DB-nın dövlətlərarası problemləri və daha əvvəl də vurğulandığı kimi, tənqidlər bankdan yeni bir kredit strategiyası təyin etməsini tələb etdi. İllərdir istifadə olunan layihə kreditləri aktuallığını və cəlbediciliyini itirməyə başladı. Digər yandan, tənzimləyici kreditlərin verilməsi tətbiq olunduqları ölkələrdə sərt tənqidlər nəticəsində əngəllənmişdir. Bu vəziyyətə, həm də üzv ölkələrin müxtəlif ehtiyaclarına görə bank daha çevik və qarışıq kredit müqavilələri yaratdı. Bu müqavilələr nə investisiya, nə də tənzimləmə borclarıdır və hər iki növ kreditin əsas xüsusiyyətlərini əks etdirir. Misal üçün, bir layihə krediti verildikdə, sektorun yenidən qurulması üçün bir proqram hazırlanmışdırsa, bu cür kredit müqavilələri qarışıq sayılır. Bu kreditlərin, proqnozlaşdırılan dəyişikliklərlə yanaşı, layihələrin tərtib edilməsində mərhələli şəkildə istifadə olunması da mümkündür. Tənzimləyici proqram krediti (APL) və hazırlıq krediti (LIL) qarışıq kredit kimi qəbul edilə bilər.

Digər təşkilatların bəzən Dünya Bankının kreditlərində payı olur. Dünya Bankının bir ölkə üçün açdığı bir kreditə birgə maliyyələşmə (co-financing) deyilir. Diqqətəlayiqdir ki, bu tip əlavə borc vermək əsasən Yaponiya tərəfindən təmin olunur.

2.2. Dünya Bankının Azərbaycanın neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Dünya Bankının Azərbaycana verdiyi əsas kredit neft sahəsinə koordinasiya edildi. Azərbaycan iqtisadiyyatındakı neftin çəkisi və ləkəsi barədə düşünsək, bu irəliləyişin iqtisadiyyat üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğu aydın olur. Dünya Bankı tərəfindən verilən kreditlər, tanımadığı bir təşəbbüs kimi iqtisadiyyata bənzər bir müsbət öhdəlik götürür. Bank kreditlərinin müəyyən bir hissəsi uzun müddətli olmaları və kredit xərclərinin aşağı olmasıdır. Dünya Bankı, Azərbaycana 35 il müddətinə avans verir və mükafat almadan, dövlət orqanı Banka illik 0,75 faiz yardım xərcləri ödəyir.

Cədvəl 7: Dünya Bankının Azərbaycanda neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyəti

№	Layihənin adı	Kodu	Həcmi (mln \$)	Xətti	Statusu	Tarixi
1.	Neft Sektoruna Texniki Yardım Layihəsi	P008282	31.8	IBRD\İDA	bitib	20.04.1996
2.	Qaz sistemi Bərpası Layihəsi	P008287	31.2	IBRD\İDA	bitib	19.09.1997
3.	Günəşli qaz yatağının tədqiqi	P092817	48	Karbohidrat Ödəməsi	dondurulub	N\A
4.	Neft sektorunda ekoloji kapital qoyuluşu layihəsi	P055155	32	IBRD\İDA	bitib	30.06.1999
5.	SAC 2 (neft sektoruna)	P055131	72	IBRD\İDA	bitib	12.03.2003
6.	Neftlə çirklənmiş torpaqların bərpası layihəsi ARP.III	P110682	72	IBRD\İDA	bitib	17.07.2009
7.	Neft –qaz sektorunun reabilitasiyası layihəsi	P104985	85.5	IBRD\İDA	bitib	17.07.2009
	Cəmi		283.5			

Mənbə: World Bank Annual Report, <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> 01.01.2020

Dünya Bankı, neft bölgəsi üçün ixtisaslaşdırılmış yardım layihəsini maliyyələşdirmək üçün 20 aprel 1995-ci ildə Azərbaycana ilk avansını açdı. İl ərzində 20,8 mln. ABŞ dollarındakı kredit Dünya Bankının əsas təşkilatlarından biri olan BİA tərəfindən verilməkdir. Kredit, neft sahəsi ilə tanış olmayan şəxsi

marağı gücləndirmək və Azərbaycanın neft sənayesindəki mövcud problemləri həll etmək üçün təyin olunmuş rəhbərliklərin verilməsi üçün istifadə ediləcəkdir.

Azərbaycanın neft sahəsi planda göstərildiyi kimi yaranıb, 2002-2005-ci illərdə 8 milyard dollarlıq fərziyyələrlə təsdiqlənib. Əsas neft AÇG-nin Faza 1-də hadisələr və yaradılış layihəsində 2005-ci ilin fevralında alınıb və hazırda müəssisə hər gün 136.000 barel xam neft istehsal edir. Fərqli komponentlər inanılmaz dərəcədə gözlənilməz BTC boru kəməri tədbirinin bitməsinə bir ildən çox təxirə saldı. BTC boru kəməri ilə Azərbaycandan xam neftin daşınmasına 2005-ci ilin mayında başlamışdır. Ceyhan nefti 2006-cı ilin mayında başa çatmışdır. Şahdəniz qaz yatağının təkmilləşdirilməsinin əsas dövrü üzrə işlər vaxtıdadır.

Bank Qrupu, neft potensialının anlaşılmasına kömək etmək üçün sinerjist bir rol oynadı. Bank Qrupu, yalnız neft yatağı layihəsi və BTC boru kəmərinin inkişafı üçün maliyyələşdirmə əldə etməklə yanaşı, neft potensialının dərk olunmasına kömək etməkdə əsas rolu öz üzərinə götürdü, bununla yanaşı ən diqqətəlayiq sosial, təbii və təhlükəsizlik qaydalarına zəmanət verdi. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK), 2004-cü maliyyə ilində Azərbaycanda AÇG Mərhələ 1 neft irəliləməsinin ikinci dövrünü və BTC boru kəmərinə dəstəklədi və 61,43 milyon dollar avans və 31 milyon dollar birgə avans verdi. BMK əlavə olaraq xalqdakı çoxsaylı müştəri toplantılarının keçirilməsində faydalı rol oynadı, qonşuluq əhalisindən, inzibati olmayan birliklərdən və fərqli toplantılardan BTC boru kəməri ilə əlaqədar narahatlıq mövzularında özlərini uyğunlaşdırmalarını xahiş etdi. Azərbaycanda tapşırıq təbii və sosial mövzularda QHT toplantıları və BMK işçiləri daxil olmaqla müxtəlif muxtar qurumlar tərəfindən daim müşahidə olunur. BTC boru kəmərinin inkişafı zamanı BMK işçiləri ekoloji (hər il dörd dəfə) və sosial missiyalarla (ildə ikiqat) maraqlanırdılar. BMK, borc müdirlərinin və BP-yə ətrafındakı təlimlərdə iştirakını tövsiyə edən Xəzər İnkişaf Məsləhət Şurasının toplanışı üçün əlavə olaraq plan mütəxəssisləri ilə əlaqə saxlayır. Neft Fondunun sıfırlanması, xərcləmə çərçivələri, OMXP və PDP-nin əsas hissəsində bəhs edildiyi kimi, BİA Azərbaycanda gəlirlərin müşahidə edilməsində və istifadəsində

düzlüyün təmin edilməsi üçün həyati əsasların yaradılmasında əhəmiyyətli bir rol oynadı. Bu institusional dəyişikliklər, vəzifə üçün daha uzun və daha böyük maliyyəni nəzərə alan dünya neft təşkilatları və bankları üçün bir idarəetmə quruluşunun hazırlanmasında özünəməxsus bir rol oynamışdır.

2004-cü ilin fevralında AYİB 3.6 milyard dollarlıq BTC boru kəmərinin inkişafı üçün 125 milyon dollar pul yardımı etdi. BTC, Xəzər neftinin Avropa biznes sektorlarına gediş haqqı üçün ən böyük boru kəməridir. Bu boru kəməri Xəzər dənizindən Gürcüstan ərazisi ilə Türkiyənin Aralıq dənizi sahilinə qədər 1760 km uzanır. uzunluq olacaq. 2005-ci ilin ortalarında bitirilməsi planlaşdırılan boru kəmərinin hər gün 1 milyon barel xam neft limiti var idi. Qafqaz ərazisindən keçən bu yeni enerji keçidi 11 ölkənin və qlobal neft təşkilatlarının birgə konsorsiumu ilə BP-nin himayəsi altında işləyir.

AYİB Şahdəniz layihəsinin səmərəli başa çatması üçün Hökumətimizə əlavə olaraq 300 milyon dollar yardım verir.

EBRD burada, Azərbaycan Beynəlxalq Neft Konsorsiumundan olan beş şəxsə 100 milyon dollar və Karasu İnkişaf Şirkəti / Kür Vadisi Holdingin törəmə şirkəti olan Misovdağ-Kalamatdin PSA üçün 45 milyon dollar pul yardımı etdi. Bank əlavə olaraq AÇG-nin irəliləməsi və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin inkişafı üçün pul yardımı təklif edir. 2004-cü ildə bank qaz sahəsindəki iki fəaliyyətə dəstək verdi: Şahdəniz qaz yatağı, qaz kondensat yatağı və Türkiyə bazarına qaz qiymətləri üçün Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin inkişafı. Bank ayrıca, xüsusi neft və qaz təşkilatlarına fərqli pul yardımı təklif etməyi gözləyir.

19 iyul 1996-cı ildə Dünya Bankı Qaz Sisteminin Yenidən Qurulması Layihəsini dəstəkləmək üçün 20,2 milyon dollarlıq bir kredit açmağı seçdi. Bu, Azərbaycana verilən beşinci kreditdir. BİA ehtiyatları tərəfindən dəstəklənən vəzifə, dövlət orqanına Azərbaycanın qaz təchizatı təşkilatının dəyişdirilməsində və qazın nəqli və istifadəsində təsirinin artırılmasında kömək edəcəkdir.

Qazlı benzin Azərbaycanda istifadə olunan əsas yanacaq olduğundan, onun əlçatanlığı bütün maliyyə hərəkəti üçün vacibdir. Buna görə, dövlət orqanı ölkənin

neft qaz bazasının yaxşılaşdırılması və qazın səmərəliliyinin genişləndirilməsi məsələsini sıfırladı. Sovetlər dönəmində bu sahəyə böyük maraq göstərildiyi üçün Azərbaycan planetin qazla təmin olunan ən yaxşı ölkələrindən biri idi. Qazda tamamilə müstəqil olduqda, azalan qaz və qaz yaranması səbəbindən inkişaf etməkdə olan tələbatı ödəmək üçün Azərbaycan son vaxtlar neft qazı idxal etmək məcburiyyətində qaldı. Azərbaycanda, əvvəlki Sovet İttifaqının çoxsaylı xalqlarında olduğu kimi, qaz təchizatı və nəqlinin alt sahələrinin istirahəti və modernləşdirilməsində böyük maraqlara ehtiyac var. Çox sayda ticarət və mexaniki qaz alıcısında qaz sayğacı yoxdur. Müvafiq olaraq, mütləq qaz istifadəsinin 15%-i alıcıların zərərinə qeydiyyatdan alınmadan istifadə olunur.

III FƏSİL. DÜNYA BANKININ ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ KREDİTLƏŞMƏSİNDƏ ROLUNUN YÜKSƏLDİLMƏSİNİN GƏLƏCƏK PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Dünya Bankının Azərbaycan respublikasında iqtisadiyyatın kreditləşməsinin sektorlar üzrə bölgüsü və nəticələr

Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyatımız son günlərdən etibarən çətin bir maliyyə dövrü yaşayır. Bu, 2010-cu ildən bəri davamlı olaraq inkişaf edən və hər 2014-cü ilin 75,344 milyard dollar səviyyəsində olan (ÜDM) 2015 və 2016-cı illər üçün əsas çürüməni göstərdiyinə görədir. Bunun əsaslandırılması təşəbbüsün bərabərsizliyi idi ətraf mühit, planet iqtisadiyyatında düşən neft xərclərinin təməlinə qarşı amortizasiyanın irəliləməsi, idxal olunan məhsullar üçün kəskin artım və manatın etibarlılığına ziyan vurmaqla birlikdə. Ölkənin axın problemi, pul sahəsindəki çatışmazlığı 2015-2016-cı illərdəki maliyyə təlatümünün aradan qaldırılması və qonşuluq iqtisadiyyatının ehtimal olunan xarici təsirlərə çevikliyi artırmaqdır. Bu mübarizələri müəyyənləşdirmək və pul uğurlarını qazanmaq üçün ölkənin qlobal birliklərlə əməkdaşlığının dəstəklənməsi vacib olmuşdur. Bu şəkildə Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı iştirak yenidən quruldu və Ölkə Tərəfdaşlığı Çərçivəsi (COP) proqram sənədinə əsaslandı. 2015-2020 pul illərini əhatə edəcək 22 iyul 2015-ci il tarixində İdarə Heyəti tərəfindən qəbul edildi. Bank proqram daxilində iki əsas hədəf ətrafında mərkəzləşmişdir.

Dövlət sektorunun idarəçiliyi

İqtisadi Rəqabətliyin Gücləndirilməsi Proqram dövlət orqanı tərəfindən dəstəklənir və bankın pul şərtləri, uyğunsuzluqları və bu anı və uzun müddətli problemləri uzun müddət araşdırır. Bank bu proqram qeydində ölkənin pul problemlərini həll etmək üçün bir neçə yol tapdı. Amortizasiya başlamazdan əvvəl bank ölkənin pul fondunun dəyişməsinə və pul çərçivəsini yaxşılaşdırmağa kömək etmək üçün bir az kömək etdi. Bank tərəfindən icra edilən "Pul Xidmətlərinin İnkişafı Layihəsi"ndə (2005-10), pul idarələrinin xarakterini yaxşılaşdırmaq,

xüsusən də banklara giriş məhdudluğu olan ərazilərin istifadəsinə əlavə etmək üçün Azerpocht-un hərəkəti və pul dayanıqlığı məsələsi var. tamamilə meyl edilmişdir. Anlıq pul təlaşlarından sonra DB millətimizin bu təlaşlara tab gətirməsi üçün birlikdə İnvestisiya Bazarlarının Modernləşdirilməsi və Maliyyə Sektorunun Modernləşdirilməsi layihələrini həyata keçirdi. Dünya Bankının bu köməyi sayəsində, kapital biznesi sektorlarını və işgüzar ailələri geri qaytarmaq üçün xəyali pul alətləri yaratmağın yolu bitmişdir (DB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Konkret olaraq, Azerpocht kimi spekulyasiya bazarlarının dəyişdirilməsi, pul daxiletmə, alıcı zəmanəti, pul təcrübəsi, idarəetmə qiymətləndirməsi kimi pul yardımı təklif edən dövlət birliklərinin limitini genişləndirmək üçün təşəbbüs və prosedur şərtləri, təlimlər və toplantılar keçirildi.

Nəqliyyat Sektorunun Modernləşdirilməsi. Nəqliyyat sahəsi Azərbaycanda iqtisadiyyatın genişlənməsi üçün vacib olan yerli və tanış olmayan münasibətlərin möhkəmləndirilməsi, tanımadığı iş sahələrinə qəbulun yenidən qurulması və qeyri-neft sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün həyati bir sahədir. Beləliklə, Dünya Bankı fəvqəladə əhəmiyyəti ölkənin dəmir yolu bazasının inkişafı və küçələrinin modernləşdirilməsi ilə əlaqələndirir. Bu əhəmiyyətə görə fərdlərin millətin önəmli yollarına getmələri üçün vaxt, küçələrdən istifadə xərcləri və rifahla əlaqəli təhlükələr kökündən azalmışdır. İndiyə qədər DB Azərbaycanda nəqliyyat sahəsinə 1,80 milyard dollardan çox vəsait ayırmışdır.

Dünya Bankı arxa yolun çərçivəsini yaxşılaşdırmaq üçün tapşırıqların irəliləməsini həyata keçirmişdir. Bu təşəbbüslərdən birincisi, 13 iyun 2001-ci ildə göndərilən Magistral layihəsi, şəxslərin və malların Şərqi-Qərbi keçid yolu ilə Bakıdan Gürcüstana keçməsi xərclərini məhdudlaşdırmaq və bərabər şəkildə iş və maliyyə fərqləndirmək məqsədi daşıyırdı. 41 milyon dolları BİA tərəfindən dəstəklənən 49 milyon dollarlıq tapşırıq 30 yanvar 2009-cu ildə başa çatdı (DB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Daha sonra, Şərqi-Qərbi nəqliyyat vasitəsi keçidinin 108 km-lik Gəncə-Qazax tərəfinin yenidən qurulması başa çatdı və səyahət vaxtı 34 % azaldıldı.

Ölkənin neft sahəsindəki gəlirlərinin genişlənməsi və global nəqliyyat vasitəsindəki əsas vəziyyəti səbəbiylə 2005-ci ildən bəri dinamik maliyyə inkişafı Magistral-2 təşəbbüsünün irəliləməsində mühüm rol oynadı. Magistral-2 təşəbbüsü 18 yanvar 2006-cı ildə təsdiqləndi və razılaşma 29 iyun 2015-ci ildə ləğv edildi. Müəssisə dəyəri (əlavə maliyyələşdirmə sayılmaqla) 988,93 milyon dollar idi, bunun 615 milyon dolları IBRD avansları və 63 milyon dollar BİA kreditləri vasitəsilə. Tapşırıq Ələt-Şorsulu küçəsinin 85 km-lik hissəsinin abadlaşdırılması və genişləndirilməsi (2 yoldan 4 yollu küçəyə dəyişdirilmə), Hacıqabul-Bəhramtəpə, Ələt-Masallı və Bakı-Şamaxı xətlərinin düzəldilməsi, Ələt-Astara küçəsinin bərpası (Dünya Bankı Təşkilatı, Washington, 2017). Bankın Azərbaycanda həyata keçirdiyi Magistral-3 tapşırıqlarının üçüncü və qalan hissəsi, Magistral-3 təşəbbüsü, 24 May 2010-cu il tarixində qüvvəyə mindi. Xərc (68 əlavə maliyyələşdirmə sayılmaqla) 512.65 milyon dollar idi ki, bunun da \$ 312,6 milyonu BYİB, 71 milyon dolları BİA tərəfindən verilib. İşin bir xüsusiyyəti olaraq, dağlıq ərazilərdən keçən M4 sürətli yolunun 90 kilometrlik bir hissəsi qar uçuqunu keçirməməsi üçün dörd yolla artırıldı. Təşəbbüs 30 dekabr 2019-cu il tarixində başa çatdı.

Hər bir ölkənin nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı beynəlxalq və pul mövqeyində əhəmiyyətli bir rol oynayır. Bu şəkildə dəmir yolu xətti nəqliyyatının əhəmiyyətini vurğulamaq vacibdir. Nəticə etibarilə, ölkəmizdəki dəmir yolu xəttinin ən müasir səviyyədə yaxşılaşdırılması bir ehtiyacdır və DB tərəfindən dəstəklənir.

Dünya Bankının dəstəyi ilə Azərbaycanda həyata keçirilən "Dəmir Yolu Ticarəti və Nəqliyyat Sadələşdirilməsi" təşəbbüsü bunun həqiqi bir nümunəsidir (Dünya Bankı Azərbaycandakı - 25 illik əməkdaşlıq). Müəssisə 28 Mart 2008-ci ildə qüvvəyə girdi və 30 dekabr 2017-ci ildə bitdi. 1.015 milyard dollarlıq bu işin 680 milyon dolları BYB kreditlərinə düşür (Dünya Bankı Azərbaycan - 25 illik əməkdaşlıq). İşin əsas missiyaları millətdə dəmir yolu marşrutları idarələrinin inkişafına nail olmaq, Şərqi-Qərbi dəhlizinin Gürcüstandakı iş potensialını və ciddiliyini artırmaq, bu vasitə üçün inkişaf etməkdə olan tələbatı yerinə yetirmək,

təhlükəsizlik idarələrini möhkəmləndirmək, səyahət limitini artırmaqdır. dəmir yolu xətlərinin, yük və səyyah nəqliyyatının xüsusiyyətlərini yaxşılaşdırmaq. bu məqsədlərdən hər birinin sənədindəki millətin sosial və pul inkişafını məhdudlaşdırmaq və sürətləndirmək (Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik iştirak).

Kənd Təsərrüfatı və Kənd Bölgələrinin İnfrastrukturunun yaxşılaşdırılması. Uzun müddət davam edən sərbəstlik dövründə aqrar sahənin irəliləməsinə bir azacıq baxaraq, bu məkandakı brüt məhsul 1992 və 1995 aralığında hər il normal olaraq 13 % nisbətində azaldı, 1996-cı ildən bəri davamlı olaraq genişləndi (1997 və 2014). Bu göstərici 2013-cü ildə 6.7 % idi (Dünya Bankı Təşkilatı, Washington, 2017). Buna baxmayaraq, bağçılıq sahəsi 1999-cu ildən bəri bütün vəzifələrdən azad edilmişdir, torpaq haqqı istisna olmaqla, bu sahənin maksimum tutumu hələ açılmamışdır. Beləliklə, millətimiz aqrar sahənin yaxşılaşdırılmasında DB ilə sıx əməkdaşlıq edir. 1997-ci ildən bəri bank ölkəmizdəki bəzi aqrar müəssisələri maliyyələşdirir. Bu təşəbbüslərdən ən əhəmiyyətli "Kənd Tərəqqi-1", "Aqrar Tərəqqi-2" və "Kənd Təsərrüfatının Rəqabət Qabiliyyətinin Genişləndirilməsi" idi. Bu vəzifələr əyalət bölgələrinə olan marağı artırdı və təxminən 53.000 miniatur krediti olan 25.000 fermeri və işgüzar görəni maliyyələşdirdi. Eyni şəkildə, orta ölçülü aqrobiznes üçün pul yardımı yaradıldı və kənd xəbərdarlıq idarələri üçün strategiyalar yaradıldı.

Enerji sahəsinə ehtiyatların qoyulması. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın mümkün gediş haqqının 90% -dən çoxu neft və neft məhsullarının payına düşür. Nəticə etibarilə, Dünya Bankı da, xüsusən də burada, enerji sahəsində ölkəmizə mənbələr qoydu. Dünya Bankının neft sahəsindəki köməyi, neftin yaradılması və yaradılması siyahısında bilinməyən özəl spekulyonları və pul köməyini mərkəzləşdirdi. Konkret olaraq, bank özəl hazırlama və məlumat çərçivələrini modernləşdirməklə bu məkandakı təşkilat limitini genişləndirdi. Beləliklə, Bank SOFAZ-ın təməlinə yaxın bir hissəni öz üzərinə götürdü. 34,8 milyard dollardan çox neft gəlirləri toplayan və bu məbləğdən gələcəkdə insanların istifadəsi üçün

sağlam fərziyyələrə çevrilən dərnək, neft sahəsinin təməllərindən birini qazandı. Tezliklə bank, TANAP layihəsindəki millətimizin təklifini maliyyələşdirmək üçün 500 milyon dollarlıq bir kredit açdı. Cənub Qaz Dəhlizi İndeksində həyata keçirilən TANAP layihəsi, Azərbaycanın Şahdəniz-2 yatağından çıxarılan qaz benzininin Türkiyəyə, daha sonra isə Avropaya köçürülməsi deməkdir. Bu vəzifə üzündən millətin qaz göndərdiyi iş sektorları həqiqətən genişlənmək istəyəcəkdir.

Dünya Bankı, enerji sahəsində ölkəmizdəki qeyri-neft sahələrini olduğu kimi nefti də dəstəkləyir. Azərbaycanda DB tərəfindən maliyyələşdirilən digər bir enerji layihəsi olan Enerji Ötürmə Sistemi 18 May 2005-ci ildə qüvvəyə girdi və 30 dekabr 2011-ci ildə qüvvədən düşdü. 55,5 milyon dollarlıq təşəbbüsün 49 milyon dolları IBRD kreditləri hesabına maliyyələşdirildi (Dünya Bankı Təşkilatı, Washington, 2017). Müəssisə, gücün yaradılması və ötürülməsinin sürətləndirilməsinə kömək etdi, başqa bir koordinasiya edilmiş dispetçer nəzarəti və məlumat təhlükəsizliyi çərçivəsini (SCADA) hazırlayaraq millətdə enerji mənimsəməsini modernləşdirdi və Azərenerji rəhbərliyinə xüsusi yardım təklif etdi.

Təhsil sisteminin modernləşdirilməsi. Muxtariyyət əldə etdikdən sonra kommunist iqtisadiyyatı tam iş ilə rədd edən ölkə, bazar iqtisadiyyatına doğru irəliləməsi ilə əlaqədar öz problemləri ilə qarşılaşdı. Nəticə olaraq, Dünya Bankı ilə əməkdaşlığımız Azərbaycanda ixtisaslı müəllimlər həddini artırmaq və qlobal iş bazarının problemlərini həll etmək üçün Azərbaycanda bir sıra təlimatlandırıcı layihələrin hazırlanmasına, təlimlərin aparılmasına və metodlarına kömək etdi. Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi əsas təlimat layihəsi "Təhsil İslahatı Layihəsi" idi. Müəssisə 25 May 1999-cu ildə qüvvəyə girdi və 30 Mart 2004-cü ildə başa çatdı. 5.50 milyon dollarlıq tapşırığın 5 milyon dolları BİA tərəfindən təmin edildi. Təhsil İslahatları layihəsinin əsas məqsədi ölkədə seçilmiş müstəsna məktəblərdə ümumi təlimin və hazırlığın təbiətini artırmaq idi. Müəssisə qeydləri qlobal təlimatlarla razılaşmaq üçün təhsil proqramlarının inkişafını xatırladır, nümayiş etdirmə üsullarından istifadə, təlimatların təşkili kömək edir.

Daha sonra bankın millət içərisində həyata keçirdiyi iki təhsil sahəsi layihəsi "Təlimat Sektorunun İnkişafı" və "Təhsil Sektorunun İnkişafı2" idi.

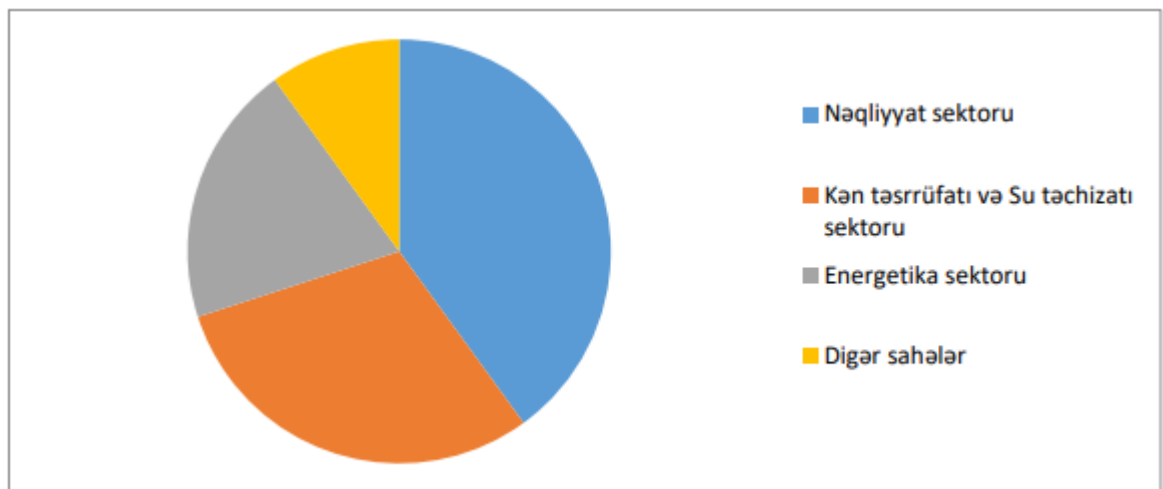
Dünya Bankı, Azərbaycanla 26 ildir iştirak etdiyi müddətdə əvvəllər qeyd olunan bölmələrə, eyni zamanda bir çox fərqli sahələrə və miniatür sahələrə kömək etdi. Rifah layihələrinin qeydləri ailə mütəxəssisi yanaşmasını reallaşdırdı, təcili klinikalardakı dəyişikliklərə əsaslanan irəliləyişi bölüşmək üçün konvensiyalar yaratdı və birbaşa klinik baxış xarakterini dəstəkləyərək ölkədəki rifah ofislərinin effektivliyinin artırılmasına kömək etdi. Abşeron, İsmayılı, Qax, Şəki və Ağdaşda beş pilot bölgədə qlobal təlimatlara uyğun olaraq klinik mərkəzlərin yaradılması üçün pilot layihə yaradılmışdır. Daha sonra 3 yeni 150 çarpayılıq tibbi klinika örtülü Şəki və Ağdaş, 5 ölkənin təcili yardım klinikaları və İsmayılıda perinatal mərkəz quruldu və 8000-dən çox rifah işçisi müxtəlif təlim dərslərindən keçdi (Dünya Bankı Təşkilatı, Vaşinqton, 2017) . Əhalinin sosial təminatını təmin etmək üçün iş bazarı proqramı həyata keçirilmişdir. Bu proqramın təməlinə yeni açılışlar və iş gəlirliliyinin yaxşılaşdırılması dayanır. Buna görə, 250 çağırış və 65 qabiliyyət prinsipi qurulmuş, 45 yeni tənha hazırlıq layihəsi və 5 yeni yerli iş icması qurulmuşdur. Dünya Bankı Balaxanı qəsəbəsindəki ailə israfçısının böyük bir hissəsini səliqəyə salmaq üçün öhdəlik götürdü. Balaxanı ərazisindəki açıq, nəzarətsiz tullantı bölgəsindəki tullantıların çeşidlənməsi və təmizlənməsi və tullantıların çeşidlənməsi və təmizlənməsi kimi, təşəbbüs faylı da əlavə zibil təmizləyici qurğu və anbar ehtiyatlarını xeyli yaxşılaşdırdı. DB-nin burada işləməsi səbəbi ilə Təhlükəli Tullantılar yığılmış, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi qurulmuş, başqa bir balıq ovu şirkəti nəvə balığının kürüsünün yaradılması həddini bərpa etmək üçün Azərbaycanı əhatə etmişdir və başqa bir ailə israfçılığı (Təmiz Şəhər) ASC) yaradıldı. Diqqətə çatdırmaq lazımdır ki, Dünya Bankı ölkəmizdə layihələr həyata keçirərkən ictimai sahəni modernləşdirməyə və institusional həddi artırmağa cəhd etmişdir.

Buna görə, xərcləmə təşkilatında mühasibat uçotu və nəzərdən keçirmə çərçivələri və pul elanı təkmilləşdirilmişdir. Bank, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı

Standartlarına (BMHS) uyğun olaraq mühasibat uçotu sisteminin dəyişdirilməsində Azərsu ASC-yə, Azərbaycan Dəmir Yolları QSC-yə və digər kommunal xidmətlərə kömək etdi.

Qrafikdən görüldüyü kimi, DB kreditləri bu günə qədər nəqliyyat vasitəsi sahəsinə ən çox uyğunlaşdırılmışdır. Bunun əsas səbəbi azadlığı əldə etdikdən sonra yenidən qurulmağa ən çox ehtiyac duyulan bölgələrin küçə çərçivəsi və dəmir yolları olması idi.

Şəkil 7: Dünya Bankının ayırdığı kreditlərin iqtisadiyyatın sektorlar üzrə bölgüsü

Mənbə: World Bank Annual Report, <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report> 01.01.2020

Dünya Bankı Qrupunun fərqli bir qurumu olan BMK, keçmiş hissələrdə göstərildiyi kimi özəl sahəyə misilsiz əhəmiyyət verir. Azərbaycan IFC-dən 1995-ci ildən bəri fərddir. 2018-ci ildə BMK ölkəyə 474 milyon dollar verdi, bunun 74 milyon dolları müxtəlif mənbələrdən gəldi və bu təşəbbüslər müxtəlif sahələrdə uzunmüddətli layihələrin həyata keçirilməsinə kömək etdi. Eyni zamanda, BMK Ticarətin Maliyyələşdirilməsi Proqramı İndeksində 85 milyon dollar ilə millətin mübadiləsinə dəstəklədi və Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri üçün 260 milyon dollar təyin etdi (Azərbaycan Anlık Görüntü Bahar 2018). Bu halların hər birinin təməlinə qarşı 2017-ci ildə illik genişlənmə 7,9 %, 2018-ci ildə isə bu rəqəm 3,5% -ə düşdü. Dünyadakı neft bazarındakı daralmanın qarşılıqlı təsiri ölkənin qeyri-neft sahəsini qətiliklə təsir edir. 2018 maliyyə ilinə görə, qeyri-neft sahəsi iqtisadiyyatın

sağlamlaşmasını dəstəkləyən 2,6% inkişaf etmişdir. Nəticə etibarilə, Dünya Bankı hazırda qeyri-neft sahəsinin yaxşılaşdırılması üçün müasir parkların və digər fəvqəladə pul zonalarının qeydlərindəki təlimatların və fərqli komponentlərin təkmilləşdirilməsini dəstəkləyir.

3.2. Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı kredit münasibətlərinin gələcək perspektivləri

2016-2020-ci illəri əhatə edən Azərbaycan üçün Ölkə Tərəfdaşlığı Çərçivəsi (SFF), Dünya Bankı Qrupu (DB) tərəfindən iqtisadi, hərtərəfli və özəl sahələrin yaxşılaşdırılması yolunda genişləndirilmiş resurs bazası ilə dəstəklənir. Ölkənin əsas hədəfləri təkmilləşmə proseduru - Azərbaycan 2020: Vizion 2020 və digər mühüm hesabatlardır. Bu, Azərbaycanın neft və qaz gəlirlərinə güvənməsi və fərqli idrakçı insan resurslarına, həqiqi təmələ və daha əsaslı müəssisələrə olan marağı ilə xarici təsirləri gücləndirəcəkdir (DB Sənədi-Azərbaycan üçün Fy16-Fy20).

Azərbaycan üçün SDR DB Sistem Ölkə Diaqnostikasından (SWD) asılıdır və məqsədlərini SWD-də göstərilən tələb və ehtiyaclara uyğunlaşdırır. SED-in nəticələrindən və təkliflərindən sonra SLP proqramı, SED tərəfindən Azərbaycana həddindən artıq ehtiyacları aradan qaldırmaqda və ortaq firavanlığın yaxşılaşdırılmasında zəmanət vermək üçün kömək etmək üçün məcbur edilən müxtəlif məcburi məhdudiyyətlərə meyllidir. Bu, dövlətin və özəl sahənin bir hissəsini bərpa etmək, köhnə inkişafın kritik bir göstəricisinə deyil, bir hakimə çevrilmək üçün əsas məqsədi dəstəkləyəcəkdir. Absurd onillikdə, Azərbaycan yoxsulluğun azaldılması və ümumi dövlət yardımlarının yaxşılaşdırılması istiqamətində fəvqəladə addımlar atdı. SQI-yə görə yoxsulluq nisbəti 2000-ci ilin ortalarında yarıdan 2017-ci ildə təxminən 5% -ə düşdü (DB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Ailələrin aşağı hissəsində istifadə payının 40% -i (B40) 2007-ci ildən 2017-ci ilə qədər hər il 2% -dən çox artmışdır ki, bu da 60% -dir.

Gündəlik rahatlıq üçün gözləntilərin yaxşılaşması, fəhlə sinfinin bir yerdə əhalinin 4.3 və yüzdə 28.9 arasında inkişafı ilə müşahidə edildi. Ölkənin DB-nin ikitərəfli hədəfləri üzrə uğurları, ideal bir maliyyə göstəricisidir və əvvəlki on ildə normal pul inkişaf tempi 13 % idi. Hadisələrin bu böyük dönüşündən asılı olmayaraq, əhalinin böyük bir hissəsi (2012-ci ildə 65 %) acizdir və pul vəziyyəti azalsa yoxsulluq təhlükəsi ilə üzləşir. Azərbaycan iqtisadiyyatına birmənalı olaraq aşağı neft xərcləri, qarşılıqlı məsələlər və inamsız əyalət pul iqlimi təsir göstərir. Aşağı neft xərcləri, əhəmiyyətli mübadilə ortaqlarının gücsüz yaxşılaşdırılması və ilkin dəyişmənin orta sürəti hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir, ticarətin azalmasına, neft gəlirlərinin azalmasına və ictimai spekulyasiyaların azalmasına səbəb olur. 2015-ci ildə Azərbaycan üçün presedent olmadan pul təcili vəziyyət yaşandı. Əvvəllər, ölkənin 2008-2009-cu il fəvqəladə vəziyyəti daxil olmaqla, pul problemləri çətinləşdi. 2010-cu ildə neftin yaradılmasından sonra baş verən pul azalmasına baxmayaraq, Azərbaycanın nəhəng tanış olmayan ticarəti ölkənin ÜDM-nin 50% -ni təşkil edirdi. Bu, maliyyə mühitinin kəskin zəifləməsinin sürətli təsirlərini millətdən azad edəcəkdir. (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

Lazımi çətinliklər və artan devalvasiya təzyiqləri işığında dövlət orqanı dövlət nağd pulunu aşağı saldı. Manatın ucuzlaşması obyektiv xərcləri yönəltmək və əhəmiyyətli maneələri aradan qaldırmaq üçün Azərbaycanın tanımadığı mağazalara yönəldildi. Manatın aşağı salınması Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan (SOFAZ) azalan gəlirlərin təsirini və ABŞ dollarındakı xərclərin azaldılmasını azaltsa da, bu, bilinməyən nağd avansların şişməsi və genişlənmiş yardım xərclərinin artması təhlükəsini təmsil edir. Dövlət orqanı hal-hazırda pul möhkəmlənməsinə həsr olunmuşdur və 2020-ci il maliyyə planında xərcləri 12-15 faiz azaltmağı planlaşdırır. Yüksək dostluq xüsusiyyətlərinə və gücsüz və qiymətləndirilməmiş əhalinin yaxınlıqdakı ehtiyaclarına baxmayaraq, dövlət orqanı 2020-ci il üçün sosial xərclərin oxşar səviyyədə olmasına yönəlmişdir. Dövlət orqanı da eyni şəkildə maliyyələşdirmə, ictimai yardımın daxil edilməsi və sosial

layihələrin pul ittifaqı səylərinin bir hissəsi kimi mərkəzləşdirilməsini inkişaf etdirmək niyyətindədir.

SDR, dövlət orqanının pul sağlamlığını qorumaq üçün davamlı səylərinin tərkib hissəsi olaraq orta müddətli öhdəliyi yaxşılaşdırmağı planlaşdırır. Konkret olaraq, dövlət orqanı, dünya təcrübəsi və ixtisaslaşdırılmış yardımın potensial pul təhlükəsi əsasını müəyyənləşdirəcəyi yüksək maliyyə dərəcələri olan layihələrə kömək etmək üçün global pul təşkilatlarının kreditləri də daxil olmaqla, tanımadığı nağd pulla əldə etməyi yenidən planlaşdırmaq niyyətindədir. Bu təsnifatdakı müəssisələr il və dünya miqyasında iş sektorlarını koordinasiya etməkdə iqtisadiyyata kömək edəcək yollar və digər əhəmiyyətli nəqliyyat vasitələrinin dəhlizlərini özündə birləşdirir: ictimai su təchizatı və kanalizasiya çərçivələri; güc ötürmə çərçivəsi; və dövlət orqanı tərəfindən tanımadığı öhdəliyə ehtiyac kimi tanınan digər seçilmiş zonalar. Dövlət orqanı ayrıca xüsusi sahə ilə daha çox birliyi - daha açıq özəl təşkilatlar (PPP) və ya özəl idarəetmə tənzimləmələrini - müəyyən yerlərdə ictimai yardım növləri təklif etmək üçün araşdırmağı sevir. Dövlət orqanı bu spekulyasiyaların əsasını sosial maliyyə planlarından (rifah, təlim və sosial təminat kimi), qonşuluq birlikləri kimi, əsasən dövlətin xərcləmə planından, daha az tanış olmayan ticarət xərclərini və daha uzun kompensasiya müddətlərini nəzərə alaraq maliyyələşdirməyə qərar verdi. Buna baxmayaraq, dövlət orqanı, yaranmış ilkin şərtlərə bağlı olaraq, ixtisaslaşmış yardım və ya məhdud maliyyələşdirmə kimi, irəliləmədə iştirak edənlərdən kömək axtarır. DB, Asiya İnkişaf Bankı (AİB) və Avropa İnvestisiya Bankı (EIB) ilə birlikdə nəhəng spekulyasiya layihələrinə, məsələn, dövlət orqanının nəhəng payçılıq proqramı, düzlük təşkilatı və su və dezinfeksiya idarələrinə kömək etmək üçün əhəmiyyətli bir köməkçidir. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB), İsveçrə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (ECO), Alman İnkişaf Bankı (AİB) və s.

SDR ilkin proqramı, millətin möhkəm qabaqcıl DB, nisbi fayda və DB-nin qarşılıqlı hədəflərinə təsir edə biləcəyi əhəmiyyətli ehtiyac zonalarında iştirak etməklə Azərbaycana inkişaf məqsədlərinə çatmaqda kömək edəcəkdir. (DB

Document-Azerbaijan for Fy16-Fy20): (I) dövlət varlıqlarının daha yaxşı idarə olunması, idarələrin və birliklərin, o cümlədən dövlət və özəl birliklərin sahələr arasında daha sadə və qayda əsaslı əlaqələr daxilində daha yaxşı idarə olunması yolu ilə siyasətin tətbiqini gücləndirmək; (ii) ölkənin fəaliyyətində və dəstəyində müəyyən prosedurları artırmaqla olduğu kimi, ölkənin ilkin nəqliyyat təşkilatlarını, köməkçi təməlini və geniş zolaqlı daxiletməsini quraraq əlaqələr yaratmaq; (iii) Bu sistemlər, nümayiş olunan su və sterilizasiya, inkişaf etmiş ekoloji keyfiyyət və rifahı və sosial hökumət yardım nəticələrini təsir edən digər rifah çərçivələri və idarələrinə daha yaxşı qəbul olunma yolu ilə insan irəliləməsi nəticələrini və rifahı özündə birləşdirir. Ayrıca, ətrafdakı kredit məşqlərini başa çatdırmaq üçün məsləhətləşmə idarələrinə veriləcək.

SDR-nin ümumi məqsədi Azərbaycanı hadisələrin mümkün, geniş və dəstəklənən dönüşünə aparmaqdır. SDR-nin arxasındakı motivasiya, dövlət qurumunun ölkənin ictimai inkişaf proqramlarında və DSK-nın təkliflərində göstərilən ehtiyaclarını birləşdirməkdir. Həm özəl sahədəki möhkəm müəssisələrin köməyi ilə, həm də məcbureddici və sadə bir hökumət altında dəstəklənən dövlət pul köməyi ilə inkişaf etməyə başlayan bir inkişaf modelinə gedən yol, kapitalın möhkəmləndirilməsi və gəlirlərini sıfırlamağa davam edir. Bu plana əsasən, ÜTT, DB-nin möhkəm iştirak etdiyi ərazilər ətrafında mərkəzləşir və SBS ilə qətiliklə müəyyənləşdirilmiş bölgələrdən asılı olan qazanlı təşkilatlar üçün yeni azadlıqları araşdırır və DB dünya və yerli məlumat və təcrübə baxımından zəngindir.

LDC, Vision 2020, Bölgələrin Sosial-İqtisadi İnkişafına dair Üçüncü Dövlət Proqramı və digər sahəvi inkişaf prosedurlarının ehtiyaclarını genişləndirir. Düşən neft xərcləri, dövlət orqanının əsas konsentrasiyasını dəstəklədi və öhdəlik planlarını təsir etdi. Sonradan, dövlət orqanı, əsasən maliyyə genişlənməsi, hadisələrin institusional dönüşü və ictimai yardımın çatdırılması çərçivəsində DB-nin dəstəyini alacaq nəhəng bölgələri tanıdı. Bu bölgələr, müvafiq hədəflərə çatmaq üçün məhdudiyətlərin aradan qaldırılması və dövlət orqanının öz inkişaf proqramına böyük bir öhdəlik götürməyin iki üstünlüyünə malikdirlər. Bu

bölgələr, eyni zamanda, dövlət orqanının dövlət maliyyə planından SOFAZ-a gedişlərə olan etibarını azaltdığını, qeyri-neft sahəsindən daha çox gəlir əldə etdiyini, dövlət xərclərinin məhsuldarlığını və həyat qabiliyyətini genişləndirdiyini (ictimai spekulyasiyaların sayılması və daha yaxşı əldə etmə işləri), əyalətlərin azaldığını xatırlayır. balanssızlıqlar və yardım keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması. əsas dövlət proqramlarının sıfırlanmasında iştirak edir.

Qısa və orta müddətə DB proqramı, dövlət öhdəliyinin xarici öhdəliyi sadələşdirərək dünya miqyasında etibarsız bir iqlim şəraitində pul möhkəmliyini təmin etmək öhdəliyini yerinə yetirəcəkdir. Konkret olaraq, dövlət orqanı, qlobal təcrübə və ixtisaslaşdırılmış yardımın potensial nağd təhlükə şərtlərini müəyyənləşdirəcəyi yüksək maliyyə dərəcələri olan layihələrə kömək etmək üçün, dünya valyuta təşkilatlarından alınan kreditlər daxil olmaqla, tanımadığı pulların alınmasını yenidən planlaşdırmaq niyyətindədir. Bu sinifdəki təşəbbüslər, iqtisadiyyata ərazi və dünya miqyasında iş sektorlarını koordinasiya etməkdə kömək edəcək dövlətlərarası və digər əhəmiyyətli vasitə koridorlarını birləşdirir; ümumi su təchizatı və kanalizasiya çərçivələri; güc mənimsəmə çərçivəsi; və dövlət orqanı tərəfindən tanımadığı öhdəliyə yüksək ehtiyac kimi tanınan digər seçilmiş ərazilər. Xüsusi yardım və ya məhdudlaşdırılmış maliyyələşdirmə kimi yaxşılaşdırma köməkçilərindən kömək axtararkən, dövlət orqanı məhəllə birlikləri kimi (əyalət küçələri kimi) dövlətdən sosial sahədəki maraqlara (rifah, təlim və sosial təminat kimi) subsidiya verməyə qərar verdi. xərcləmə planı.

OTC, Azərbaycanla 20 illik qazanclı əlaqədə toplanan əməliyyat məlumat dəstindən və məlumat bazasından asılıdır. Bu dövrdə DB ölkəyə diqqət mərkəzində olan sosial yardım, ictimai su təchizatı və dezinfeksiya, nəqliyyat təşkilatları, bazar strukturlarının inkişafında kömək etdi, eyni zamanda qonşuluq səviyyəsində yaxınlıqdakı ehtiyacları əhatə edən inkaredilməz səviyyəli ictimai çərçivələr. Xüsusi müəssisələr üçün daha əlverişli bir mühitin yaradılmasında bəzi irəliləyişlərdə geniş iştirak, müəyyən edilmiş SDR proqramının səmərəliliyini və təsirini gücləndirmək üçün yeni şəfaətlərin əsasını qoyacaqdır. Mövcud qəbulu

nəzərə alaraq, SDG-lər, DB-nin məqsədlərini yerinə yetirmək üçün aparatlar seçməkdə uyğunlaşacaq və sonradan ölkənin əsas inkişaf maraqlarına aydın şəkildə xarakterizə olunan iki əsas məkanda kömək edəcəklər. Bu, SEP proqramının inkişaf etməkdə olan bir iqlimə reaksiya vermək qabiliyyətini və inkişafını əks etdirmək üçün xüsusi bir şəkildə quraşdırılmasına icazə verəcəkdir.

Əvvəlki on ildə Azərbaycanın pul irəliləməsi çox gözəl olmuşdur; Hal-hazırda mərkəzdəki ödəmə tələsindən uzaqlaşmaq və sonradan yer qazanmağa meyllə qarşılaşır. Artan neft nisbətləri ölkəyə inkişaf templərini təmin etməyə kömək etdi, nəhəng ticarət qənaətlərini inkişaf etdirdi və əvvəlki öhdəliklər səviyyəsini ödədi. 2002-2017-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı orta dəyərini% 13 tapdı. Azərbaycan, mərkəzdə işləyən bir ölkəyə çevrildiyi üçün, neft sahəsinə olan yüksək bilinməyən maraqla dəstəkləndi, neft və qazın yaradılması və gediş haqqı və artan xərclər. Buna, əsas istifadədə sürətli bir genişlənmə kimi ehtiyacın böyük bir azalması da qoşuldu. Azərbaycan daha sonra yeni və davamlı inkişaf mənbələrinə çatmaq üçün gücünü necə gücləndirə biləcəyi ilə qarşılaşır.

Bir qayda olaraq, neft bolluğu Azərbaycana yaxşı xidmət etmişdir. Makroiqtisadi möhkəmliyi qorumaq üçün Azərbaycanın karbohidrogen aktivlərindən səmərəli istifadəsi, xüsusən müxtəlif çərçivə əsaslarının formalaşdırılması (xüsusən təməlin inkişafı və təkmilləşdirilməsi), dövlət pul idarəsi və idarələrinin modernləşdirilməsi, məlumatların və yazışmaların yeniləşdirilməsinin (İKT) genişləndirilməsi, hökumətin irəliləməsi, yoxsulluğun azalması və zəif tərəfləri. sosial təminat verir. Millət, nəhəng alış-veriş sahələrini toplamaq və keçmiş öhdəlik səviyyələrini ödəmək üçün neft gəlirlərindən asılı idi. 2002 və 2018 aralığında bir yerdə, dövlət orqanı normal və cari qeydlərdə ayrıca olaraq ÜDM-in 4.7% -i və ÜDM-in 10.3% -i səviyyəsində qarşılıqlı artımlar etdi. Azərbaycan 2002-ci ildə ÜDM-in 21,7 faizindən 2017-ci ildə yüzdə 79,1-ə qədər olan ictimai borcunu effektiv şəkildə ödəyib (DB Sənədi-Azərbaycan üçün 16-Fy20). Eyni zamanda, 2013-cü ilin sonuna qədər tanımadığı ticarət qənaətləri ÜDM-in 68% -ni təşkil etdi, bunun da 70% -i SOFAZ-da toplandı.

ARDNF-də mümkün olan ciddilik, mütəxəssislərin gələcəkdə neft aktivlərindən istifadəsinin insanlar üçün əhəmiyyətini dərk edir və orijinal konversiya miqyasının yüksəlməsinə zəmanət verir. Azalan neft xərcləri və fasiləsiz yerli problemlər Azərbaycana təsir göstərmişdir. 2014-cü ilin ortalarından 2015-ci ilin ortalarına qədər neft maliyyələri kəskin şəkildə aşağı düşdü: Brent spot qiymətləri 2014-cü ilin ortalarındakı 112 ABŞ dollarından 2015-ci ilin Aprel ayındakı 53 dollar səviyyəsinə qədər gerilədi. Bu dövrdə orijinal ÜDM, 2013-cü ildəki xaricdəki 10 % genişlənmədən aşağı idi, neft ÜDM-nin inkişafı% 6.9 olmuşdur.

Ölkənin davamlı maliyyə çətinliyi, çərçivə və yerli sahələrin genişləndirilməsi istiqamətində böyük maraqlar təmin etmək üçün təcavüzkar bir inkişaf proqramı qurarkən meydana gəldi. İqtisadiyyatın aşağı illik xərcləri və ictimai spekulyasiyaların məhdud olduğu normal illik tempə yüzdə 2,3 nisbətində inkişafına güvənilir. Daha sonra, neft xərclərinin 2015-ci il üçün 53 dollar və 2020-2021-ci illər üçün 59 dollar səviyyəsində qalması, pul imperativlərinə olan tələbi nümayiş etdirir. 2019-2021-ci illərdə qeyri-neft sahəsinin inkişafını ÜDM-in yüzdə 10,3 nisbətində ictimai maraq göstəricisi ilə azaldır. Bu markerlərlə müqayisə olunan məlumatlar altdakı cədvəldə verilmişdir (Əlavə 3).

DB proqramı Azərbaycanı yaxşılaşdırmağa kömək edəcəkdir: (a) ictimai sahələrdə idarəetmə; və (b) administrasiyanın ötürülmə dəyişikliyi vizyonunu həyata keçirmək. Ortanın əsas məqsədi ictimai aktivlər şurası ilə əlaqədar institusional məhdudiyət qoymaq, digər üçü isə dövlət idarəçiliyi dəyişikliyi dəstəkləmək olacaqdır. DB, B40-da fərdlərin mövcudluğunu əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən idarəetmələrin təkmilləşdirilməsini gücləndirən ixtiraçı məlumatların toplanması üçün dövlət orqanı ilə birlikdə ixtisaslaşdırılmış yardım və pul yardımı verməyə davam edəcəkdir.

Məqsəd 1: İctimai aktivlər şurası ilə bağlı məhdudiyəti gücləndirmək. Dövlət orqanı üçün pul birliyi, SOFAZ hərəkətlərinə yüksək etibarlılığı nəzərə alınmaqla mövcud şəraitdə kritik bir ehtiyacdır. Valyuta birliyi, xərcləmə effektivliyini

genişləndirərək, risk idarəsinin ağırlığını xüsusi sahəyə köçürərək və xərc bazasını inkişaf etdirilmiş vəzifə çərçivəsində artıraraq və dövlət xərclərini daha da möhkəmləndirərək maliyyə planı üçün daha çox varlıq hazırladığını vurğulayır. Pul birləşməsinin davamlı dövrü, mövcud xərcləmə istifadəsi ilə orta müddətli imkanlar və ehtiyaclar arasında daha yaxın koordinasiyanı, risk layihələrinin daha yaxşı prioritetləşdirilməsini, ciddi şəkildə müşahidə edilməsini və qiymətləndirilməsini, xarici və daxili nəzarətin təkmilləşdirilmiş bir tənzimləməsini və daha əsaslı bir ictimai əldə etmə çərçivəsini nəzərdə tutur. Dövlət orqanı da PPP və ya müqayisə edilə bilən tədbirlər yolu ilə dövlət idarəciliyinin tənzimlənməsində daha məşhur özəl sahələrin daxil edilməsini araşdırır. Dünya təcrübəsinə uyğun olaraq, PFP PFM-i möhkəmləndirərək pul vəsaitlərinin birləşməsinə və dövlət aktivlərinin daha düz və məhsuldar istifadəsinə əlavə etməyə çalışır. SDC-nin köməyi əsasən 2019-cu il PEFA təklifini dövlət orqanı, AB və İƏT ilə birlikdə həyata keçirməkdir. Əldə olunan dəstək daha çox Milli Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə Planının icrasından asılı olacaq. Makroiqtisadi müşahidə sahəsindəki inkişaf da pul birliyindəki irəliləməni izləmək, şarj tətbiqetmələrini modernləşdirmək və kənar nəzarəti gücləndirmək üçün bir metod kimi dəstəklənəcəkdir. DB Proqramı, ictimai aktiv lövhəsi ilə bağlı yüksəldilmiş limiti qoruyacaqdır. Birgə DB-AB-OECD Texniki Yardım, PEFA Təqdimat Planının icrasını dəstəkləyəcəkdir. Diqqət, xərclərin yüksəldilməsini, varlıq təyinatını, daxili və xarici nəzarəti və satınalma məşqlərini yaxşılaşdırmağa yönəldiləcəkdir. DB, yanaşma mübadiləsi ilə davam edəcək və Milli Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə Planının 14-cü maddəsinə uyğun olaraq elektron əldəetmə təqdimatı da daxil olmaqla əldə etmə işlərinin möhkəmləndirilməsinə işarə edəcəkdir. DB proqramı, Hesablama Palatası və Vergi İdarəsini xaricdən nəzərdən keçirmə limitini möhkəmləndirmək üçün potensial Trust Maliyyələşdirilmiş fəaliyyətlər daxil olmaqla diqqət mərkəzində olan TA vasitəsilə nağdsız mübadilə aparmağı təmin edəcəkdir. Bank, makroiqtisadi vəziyyəti araşdırmaq və yoxlamaq üçün məsləhət verməyə davam edəcək və pul birləşməsinə kömək etmək üçün işi

genişləndirməyə hazırdır. IFC, idarə heyətinin resurslarının davamlılığına zəmanət verilməsi və binaların qurulmasını məhdudlaşdırmaq üçün səylərini möhkəmləndirmək üçün bu təlimləri SOFAZ ilə təşkil edəcəkdir.

Hədəf 2: Qanun və qaydanın möhkəmləndirilməsi və dövlət idarəçiliyinin təşkili ilə bağlı qəti məlumatlara baxmayaraq, dövlət idarələrinə giriş və onların yerinə yetirilməsi, müvəffəqiyyətli yardımın çatdırılması SQİ-də həyati ehtiyac kimi seçilir. İdarəetmə məlumatlarını dəyişdirmə vizyonunu həyata keçirmək üçün dövlət orqanı tərəfindən istifadə edilən prosedurlardan biri, elektron, portativ idarəetmə və tətbiqetmələr daxil olmaqla, məlumatların və yazışmaların inkişafı da daxil olmaqla dünya üzrə işlərə uyğunlaşmaqdır. 2012-ci ildən bəri Dövlət Xidməti və Sosial İnnovasiya Agentliyi (ASAN Xidmət və ya Asan Xidmətlər) "hər şey daxil resurs" rəhbərliyində yerləşən bir müştəri göndərir. 30 təsnifatdan ibarət 107 idarəetmə administrasiyası ASAN tərəfindən sakinlərə effektiv şəkildə çatdırıldı. Araşdırmalar göstərir ki, sakinlər və firmalar daha yaxşı qəbul, keyfiyyət, düzlük və hörmət qabiliyyətindən daha çox məmnundurlar. Nailiyyət işığında, dövlət orqanı, ASAN dərnəyinin elementlərini, idarəetmə menyusunu və müxtəlif təşkilatlarla müəyyənləşdirilmiş idarələrə qəbul sistemlərini inkişaf etdirməyi planlaşdırır. Bu sürücünün əhəmiyyətli bir hissəsi, cəlbədiçi yer rəhbərliklərini izləmək üçün faktiki qabiliyyəti gücləndirməkdir. İdarəetmələrin geniş bir hissəsinə ümumi qəbul, xərcləri azaldaraq hər kəsə, xüsusən rəhbərlik bölgələrinə və zəif toplantılara giriş ilə işləyərək dəyişiklikdən təsirlənəcəkdir.

Məqsəd 3: Su, sterilizasiya və kommunal xidmətlərin təkmilləşdirilməsini inkişaf etdirmək. Əsas təməl və idarəçiliyin olmaması B40 tərəfindən, xüsusən də xarici əhəmiyyətli şəhər icmaları və əsasən rustik zonalarda yaşayanlar tərəfindən hərtərəfli inkişafa və resursların toplanmasına mane olan məsələlər kimi tanınır. Xüsusi olaraq, SDP, əhalinin rifah və məktəb rəhbərliklərinə olan marağını təsir etmək üçün qaynaqları suya və dezinfeksiyaya qoymağın ümumi rifah çərçivəsinin bir xüsusiyyəti olduğunu vurğulayır. Dövlət orqanı, 2016-2020-ci illər üçün Regional Sosial və İqtisadi İnkişaf Dövlət Proqramı çərçivəsində ətrafdakı

bərabərsizliyin azaldılmasını və bütün əyalət ərazilərində su və kanalizasiya, qaz, enerji, istiləşmə, gözəl mənzil və güclü tullantıların toplanmasını gözləyir. Xüsusilə:

(I) köməksiz şəbəkələrdə təməl maraqlarına nəzarət edən yerli ərazi vasitəsi ilə ümumi, yaxın və lokal sahəyə girişin yaxşılaşdırılması;

(ii) su və sterilizasiya idarələrinin dərəcəsini və əlçatanlığını artırmaq;

(iii) Böyük Bakıda güclü tullantıların idarə edilməsinin yaxşılaşdırılması və Milli Bərk Tullantıların İdarəetmə Strategiyasının yaradılması;

(iv) idarənin möhkəmləndirilməsində və sahələrdə marağın davamlılığının təmin edilməsində kritik bir komponent kimi su və dezinfeksiya üçün məsuliyyət daşıyan dövlət tərəfindən iddia edilən təşkilatların institusional limitini yaratmaq.

Konkret olaraq yerli disbalansları aradan qaldırmaq üçün proqram cənubda (Masallı, Lerik, Yardımlı) və şimalda (məsələn, Siyəzən, Şabran) ümumilikdə ən yüksək əmək haqqı bölgələrində su təchizatı və sterilizasiyanı yaxşılaşdırmağa davam edəcəkdir. Təsadüfi qurulmuş möhkəm ərazilərin təmizlənməsi təbii və rifah təhlükələrini azaldaraq B40-a fayda gətirəcəkdir.

Məqsəd 4: İqlimin təbiətini yaxşılaşdırmağa kömək edir. Bakının Sumqayıt şəhərində uzun illərdən bəri yaradılmış neft və təhlükəli sintetik tullantı ənənəsi, xüsusilə Abşeron yarımadasında və Xəzər dənizini əhatə edən sulara ölkə üçün mənfi ekoloji təsirlərə səbəb olmuşdur. Üstəlik, qaz alovu, pul təcrübəsinə əlavə olaraq təsir edən təbii bir narahatlıq olaraq qalır. QQD kritik çirklənməni və təbii idarəetmədə taxta deliklərini tanıyır, məsələn, yoxsulları rifah təhlükələri ilə - xüsusən də neft yataqları, kimsəsiz müasir ofislər və əyalət bölgələrində yaşayanlara təqdim edir. Ekoloji baxımdan davamlılığı inkişaf etdirmək üçün bir müddətə aid prosedurun çirklənməsi və olmaması, mümkün pul fəaliyyətini və iş təşəbbüsünü məhdudlaşdırır. Dövlət orqanı məqsədyönlü hədəflərin icrasına yönəlmişdir:

(I) Sumqayıt ətrafındakı göllər və çirkli ərazilər daxil olmaqla Abşeronun çirkli sahələrinin təmizlənməsi;

(ii) 2030-cu ilədək sıfır adi qaz alovlanmasını yerinə yetirmək;

(iii) tullantıların yerləşdirilməsi dəşiklərinin və nəqliyyat sahələri boyunca tökülən yağ seliklərinin sonu.

Dövlət orqanının ekoloji və müntəzəm aktivləri üçün vəzifələri, biomüxtəlifliyi tənzimləmək və institusional həddi və inzibati sistemi möhkəmləndirərək taxtanı yaxşılaşdırmaqdır. Torpaq sahəsini və çirklənmiş iqlimi səliqəyə salmaq üçün dövlət orqanı əsas etibarilə şuranın uğurlu varlığı ilə əlaqədar institusional həddi artırmalıdır. DB Proqramı, olduqca çirklənmiş ərazilərdə suyun keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa və çirklənmə təhlükəsinə məruz qalan şəxslərin sayını azaltmağa çalışacaqdır. Dünya məlumatlarını və təcrübələrini nəzərə alaraq, DB Hökumətin davamlı Abşeron Göllərini Təmizləmə Proqramını dəstəkləyəcəkdir ki, bu da təklif olunan Göllərin Təmizlənməsi Layihəsi ilə rifah və maliyyə azadlıqlarının mənfi nəticəsini azaltmaq deməkdir.

DB, eyni zamanda, Qlobal Qaz Yaddaşının Azaldılması (GGFR) tərəfindən Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) 2030-cu ilədək sıfır yanacaq dalğası istehlak etmək məsuliyyətini təmin etməyə davam edəcəkdir. DB, qaz axıdılmalarının azaldılmasında yer qazanmaq üçün DB proqramını icra etmək üçün ölkənin rəhbərliyi və neft təşkilatları ilə işləyəcək. IFC-nin bu məkanda birləşməsi əslində ətraf mühitə uyğun gücün - xüsusən külək və günəş yönümlü inkişafa çevrilə bilər.

Ölkənin irəliləməsi hədəfləri: PFM dəyişikliyi, rəhbərliklərə qəbul və idarəetmə bacarığı, kapital və bazar təşkilatları pul idarəsi, PFM dəyişiklikləri, təkmilləşdirilmiş qərar və möhkəm və əlverişli məlumatlardan asılı olaraq təkmilləşdirilmiş idarələr; yaxşılaşdırılmış su və dezinfeksiya, iqlimin təbiəti, rifah təməlinin inkişafı.

OTC-nin arxasındakı motivasiya:

- İctimai aktivlər şurası ilə bağlı sərtiliyin artırılması
- Dövlət idarələrinə qəbul və yerinə yetirilməsinə dəstək
- Su, kanalizasiya və kommunal xidmətlərə giriş təmin edin

- İqlimin təbiətini yaxşılaşdırmağa kömək edir

Ölkənin inkişafının vacib göstəricisi kimi özəl sahəni fokus mərhələsinə daşımaq İKT tərəfindən sürətləndirilməsi və ikitərəfli hədəflərə doğru irəliləməsi üçün vacibdir. Bunu həyata keçirmək üçün SOD, müəssisələrdəki inzibati ağırlığı azaltmaq, pul gəlirlərini artırmaq və istehsalçılara qonşuluq və global biznes sektorlarına daha sürətli və daha ucuz qiymətə giriş imkanı vermək üçün təkmilləşdirilmiş dəyişiklik yolu ilə yardım mübadiləsinə kömək etmək ehtiyacını qəbul etdi. Dövlət orqanı, qeyri-neft sahəsini inkişaf etdirmək üçün həyati bir amil kimi qeyri-neft sahəsini tapmaq üçün müxtəlif cəbhələrdə fəaliyyət göstərir. Bu, iş mühitinin yaxşılaşdırılması, KOM-ların inzibati ağırlığının azaldılması, MSEM-lərə münasibətdə pul limitinin yaxşılaşdırılması, əlaqəli təşəbbüsün artırılması və seçilən sahələrin intensivliyinin artırılması yolu ilə həyata keçiriləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bu istiqamətdə, DB qurulduqda əsas məqsəd II Dünya müharibəsindən sonra dünyanı vəziyyətdən xilas etmək idisə, bu gün əsas missiya dünya miqyasında yoxsulluğu məhv etməkdir. Bank işi də bu məqsədə çatmaq üçün mərkəzləşmişdir. Millətlərə kredit, mükafat və yardım təqdim edərək çiçəklənməsinə kömək edir. Bank, maliyyələşmə mənbəyi olmadan xərclərini qarşılıyır. Birliyinin alternativ inkişaf nöqtəyi-nəzərləri sənədində xeyli nüfuz təmsil etməsinə baxmayaraq, yoxsulluğun məhvi ortaq bir məqsəd oynayır.

DB, AAA tərəfindən qiymətləndirilən səhmləri sataraq dünya miqyasında pul işi sektorlarına olan marağını artırır. DB, maraq göstərən dövlətlərlə birgə müəssisələr və layihələr yaradır və bərabər miqdarda millətlər tərəfindən həyata keçirilən layihələr və fəaliyyətlər. DB əlavə olaraq maliyyələşdirilən təşəbbüslərin icrasını ekranlaşdırır. Müəssisələrinin sərbəst və tərəqqinin pulsuz hissələri sənədində praktik təcrübəyə sahib olmasına baxmayaraq, hamısı bənzər bir məqsəd - bütün dünya üçün ehtiyacın məhv edilməsi üçün çalışırlar.

Daha sonra, DB, qabaqcıl BIM çərçivəsindəki əhəmiyyətli bir maliyyə təməli olaraq dünya iqtisadiyyatına məhdudiyətsiz və sabit bir inkişaf təmin edir. Azərbaycanın 1992-ci ildə IBRD-yə və 1995-ci ildə BİA-ya yüksəlməsindən sonra, Dünya Bankının Azərbaycandakı öhdəlikləri 52 tapşırıq üçün təqribən 4 milyard dollara çatdı.

Son illər ərzində Azərbaycan irəliləyişlə bağlı çoxsaylı müsbət nəticələr göstərdi, bunlar da bunlardır:

- Adambaşına ÜDM 2005-ci ilin 1260 ABŞ dollarından (Bankın Atlas strategiyasına görə) 2014-cü ildə 5 120 ABŞ dollarına qədər dörd dəfə artmışdır.
- 2014-cü ildə 15%-dən aşağı dərəcə ilə yoxsulluqda kəskin azalma.
- Son dərəcə yoxsulların yarısından çoxuna ünvanlı sosial yardım.
- Alıcıların 98% -dən çoxuna plastik kartlarla annuitet və sosial müdafiə üstünlüklərinin ödənilməsi.

- Neft gəlirlərinin ehtiyatlı və müvəffəqiyyətlə idarə edilməsini təmin etmək və gələcəkdə SOFAZ üçün aktivlər toplamaqla insanlara qənaət etmək. 2017-ci ildə Azərbaycan Mədən Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsü (MHŞT) çərçivəsində şərtləri təmin edən bir millət kimi qəbul edilmək üçün planetimizin əsas ölkəsinə çevrildi.

- Şirkətə cəlb olunma sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər edilmişdir. Bir işi qeyd etmək üçün lazım olan vaxt 8 günə endirildi.

Dünya Bankının Azərbaycan üçün yardım proqramının dörd əsas ehtiyacı var:

- Xüsusi sahənin davamlı və davamlı inkişafına yönəlmiş millətdə mərkəzi, qərəzsiz bir siyasi və alt mühitin yaradılması.

- Zəruri pul bölgələrində, xüsusilə əkinçilik sahəsində ciddi iqlimin artırılması.

- Xalqın gündəlik rahatlığı üçün gözləntiləri yaxşılaşdırmaq. Bu məqsədə çatmaq üçün, sosial yardımın həyata keçirilməsinə, hadisələrin dönüşünə və sosial idarəetmənin effektivliyini artırmaq və əhalinin gündəlik rahatlığı üçün gözləntiləri yaxşılaşdırmaq üçün dövlət texnikasının icrasına diqqət yetiriləcəkdir.

- Ölkə daxili istehsalın çoxaldılması. Ayrıca, məktəb təhsili, aqrobiznesin inkişafı və orijinal əlamətdar yerlərin yenidən qurulması və düzəldilməsi ilə bağlı müəyyən edilmiş layihələrə dair işlər görülmüş və ya köçürülmüşdür.

Azərbaycanın bu məkandakı uğurlu vəziyyəti, Dünya Bankına bu ölkə üçün bir çox təşəbbüs proqramı icra etmə şansı verdi. Bankın Azərbaycana yardım prosedurunun əsas məqsədi hadisələrin dönüşünü sürətləndirmək və ölkənin davamlı inkişafını inkişaf etdirmək və ölkədə yoxsulluğu azaltmaq üçün neft yataqlarının istifadəsi ilə müəyyən edilmiş layihə və təşəbbüslərin icrasını sürətləndirmək idi. Buna bərabər Dünya Bankının ixtisaslaşdırılmış yardım və tapşırıq missiyası liberal bazar iqtisadiyyatına doğru irəliləmənin pul, sosial və ilkin çətinliklərini həll etməyə kömək etməkdir.

Hazırda Bankın Azərbaycanda həyata keçirdiyi və ya təşkil etdiyi təşəbbüslərin həcmi fəvqəladədir, hər biri millətin dəyişmə vaxtı məsələlərini həll

etməkdə əhəmiyyətlidir. Bu təşəbbüslər arasında çərçivə layihələri uzun müddətdir ölkəmizi formalaşdıran təməlin pozulması və yeni cari ehtiyaclarla müqavimət göstərdikləri üçün dünyaya rəqib olmaq gücsüzlükləri baxımından əhəmiyyətlidir. Uzun müddətli və embleməlik mükafatlı bank kreditlərinin təşkili, münaqişə iqlimi və irəliləmə müddəti məsələləri üçün pul varlıqlarını tapmaq imkanları məhdud olduğu üçün Azərbaycanda tənzimləmələrdən biri olmuşdur. Dünya normalarına məhəl qoymadığı və ya onlardan xəbərdar ola bilmədiyi üçün bir müddət işdən çıxarılan çərçivə, dünya səviyyəsinə neft ölkəsi olaraq çıxmağı planlaşdıran Azərbaycan üçün, geostrateji olaraq çoxsaylı insanların diqqət mərkəzində yerləşdiyi kimi uyğun deyil. Nəticə etibarilə, dövlət orqanının Dünya Bankındakı iştirakı, ölkənin maliyyə yaxşılaşmasına müsbət təsir verəcəkdir.

Apardığım araşdırmaya görə aşağıdakı təklifləri irəli sürmək mümkündür.

Yeni təşəbbüslər seçərkən daha konkret olun. Bank, dövlət orqanının məsuliyyətinə və öz təlim siyahısına diqqət yetirməyə çalışmalıdır. Bu, səmərəli olduğu və inkişaf ehtiyacları, hökumət maraqları və Bankın ağlabatan bənzər bir faydası olduğu bölgələr üzərində daha çox diqqət mərkəzində olduğu bölgələrdə tapşırıq təlimlərinin daha da artırılmasını nəzərdə tutur.

- konkret olaraq, Bank, inkişaf üçün əhəmiyyətli bir tələbin olduğu və Bankın bənzər bir fayda əldə etdiyi, lakin təsirsiz olaraq dövlətin sahib olduğu fərqli bölgələrdə daha məhdud bir dəstək hissəsini götürməkdən çəkinməməlidir.

- İcra məsələlərinə daha çox diqqət yetirin. Bank diqqətini cari müəssisələrin icrasına yönəltməli və cari icra şərtləri vəd etdiyi təqdirdə yeni avansları nəzərdən keçirməlidir.

- Başqa bir SDR-də, bir qayda olaraq yerinə yetirməli olduğunuz diqqət mərkəzində olan işlərin qurulmasına gətirib çıxarır. Bank və dövlət orqanı daha unikal irəliləyiş əldə edə biləcək layihələrə əlavə olaraq sıfır əlavə edə bilməsi üçün icrası əslində təxirə salınmış fəaliyyətlərin dayandırılmasını nəzərdən keçirməlidir.

- Bankın məlumat yayılması və strategiya ilə əlaqəli söhbəti daha dəqiq komponentlərə qarşı tarazlaşdırması. Siyasi mübadiləni baxış nöqtəsinə gətirmək üçün daha dəqiq alətlər haqqında düşünmək çox yaxşı ola bilər. Bunlar, yeni kreditlər verilməsindən əvvəl daha məntiqi işlərin görülməsini və gözlənilən siyasi kursla müəyyən edilmiş bir neçə irəliləyişi özündə birləşdirir.

- Yeni təşəbbüslər üçün daha cəlbedici bir planlaşdırma kanalı təqdim edin. Keçmiş ÖTÇ-də, satın alma və institusional tədbirlər tam planlaşdırılmadan bir neçə tapşırıq İdarə Heyətinə təqdim edilmişdir. Beləliklə, bu təşəbbüslər il yarımdır nağd puldan keçmədi və bəzilərinin bağlanması lazımdır. Əhəmiyyətli vaxtdan, puldan və fasilədən sui-istifadədir. Yeni ÖTÇ təşəbbüsünün icrası ilə müəyyən edilmiş tədbirlər layihələrin İdarə Heyətinə təqdim edilməsindən əvvəl tamamilə qurulmalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Ələkbərov Ə.Ə., Məmmədov Z.F., Hüseynova A., (2021), Maliyyə bazarları. Bakı, UNEC – 453 səh.
2. Fətəliyev N., Şamçıyeva A., Məmmədova R., Dünya Bankı və Onun Azərbaycandakı Fəaliyyəti” Məşvərət Bülleteni , 2019, No: 3(39), s 26
3. Həsənov Ə.M. (2015) Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti, Bakı, Elm, -685 səh
4. Kərimov C., Orucov A., Kərimova T (2018) Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Bakı, Azərneşr, -548 səh
5. Vəliyev D. (2018) Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası, Bakı, Elm, -584 səh
6. Vəliyev D, Rəhimov M (2018) Beynəlxalq Maliyyə, Bakı, Elm, -785

Rus dilində

1. Анулова Г.Н. (2018) Международные валютно-финансовые организации и развивающиеся страны. М: ДеКА, -147 с.
2. Былиняк С.А (2017). Финансово-кредитные методы регулирования рынка инвестиций, М.: Финансы и статистика,- 547 с.
3. Норт Д.А (2016) Актуальные проблемы деятельности международных организаций: теория и практика, Издательство РГГУ. М., РАН, -268.
4. Осадчая И.М (2019) Иностранные капиталовложения: мировая практика и национальные проблемы". М.: Наука,- 351 с
5. Турбина К.Е. (2018) Институт и экономический рост: историческое введение// М: Анкил, -358 с

İngilis dilində

1. Abouharb, M. Rodwan (2019) The Human Rights Effects of World Bank Structural Adjustment Lending, 2000–2010. *International Studies Quarterly* 60: 333–362.
2. Bardhan, Pranab (2019) The New Institutional Economics and Development Theory. A Brief Critical Assessment." *World Development* 17, no. 9: pp.1387-1395
3. Bird, Graham, and Dane Rowlands. 2001. World Bank Lending and Other Financial Flows: Is There a Connection? *The Journal of Development Studies* 37: 83–103
4. Brautigam, Deborah (2020) *Governance: A Review*, World Bank, Policy and Review Department, Washington, D.C, 156 pp
5. Cull, Robert (2019) World Bank Lending and Financial Sector Development. *The World Bank Economic Review* 23: pp.415–443.
6. Easterly William (2018) World Bank/IFC Turns a Blind Eye to Corruption in Central America. *Journal of Development Economics* 56: 18–42.
7. Gamazo Carolina (2018) What Did Structural Adjustment Adjust? The Association of Policies and Growth with Repeated IMF and World Bank Adjustment credits. *Diary of Development Economics* 86: pp.11–32.
8. Guillaumont, Patrick (2017). At the point when Instability Increases the Effectiveness of Aid Projects. *World Bank Policy Research Paper No. 5034*, World Bank, Washington, DS, USA, -788 pp
9. Harrigan Jane (2019). Surveying the Impact of World Bank Structural Development Lending 2000-2015. *The Journal of Development Studies* 28: pp.73–94
10. Kilby, Christopher (2019) The Political Economy of Conditionality: An Empirical Analysis of World Bank Loan Disbursements. *Diary of Development Economics* 8: pp.61–71.

11. Marchesi Silvia (2019) Is Two Better Than One? The Effects of IMF and World Bank Interaction on Growth. *Audit of International Organizations* 6: pp.387–406.
12. Maurizio Zanardi (2016) The World Bank: Why It Is Still Needed and Why It Still Disappoints. *Diary of Economic Perspectives* 40:pp. 87–94.
13. Mosley Paul and John Toye. (2015). *Help and Power: The World Bank and Policy Based Lending, Volume 2, Analysis and Policy Proposals*, 3rd ed. London: Routledge, - 564 pp
14. Paloni Alberto and Ravallion (2018). Would conditionality be able to Improve Borrower Ownership? In *The IMF, World Bank and Policy Reform*. London: Routledge, pp. 356–365
15. Rose-Ackerman Susan. (2018) Good Governance and Aid Effectiveness: The World Bank and Conditionality. *The Georgetown Public Policy Review* 7: pp.2–19.
16. Santiso Carlos (2017) The Role of the World Bank in Controlling Corruption. *Law and Policy in International Business* 39:pp. 83–104
17. Shihata, Ibrahim. (2018) The World Bank and Governance Issues in Its Borrowing Members. In *The World Bank in a Changing World: Selected Essays*. Dordrecht, the Netherlands: Martinus Nijhoff, -356 pp
18. Shihata, Ibrahim. (2018) The World Bank and Governance Issues in Its Borrowing Members. In *The World Bank in a Changing World: Selected Essays*. Dordrecht, the Netherlands: Martinus Nijhoff, -356 pp
19. Wolfensohn James N (2015) *Voice for the World's Poor: Selected Speeches and Writings of World Bank President James D. Wolfensohn, 2005–2015*. Washington, DN: The World Bank, 547 pp

İnternet resurslari

1. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/206701468158366611/pdf/828000WP0Finan0Box0379879B00PUBLIC0.pdf>
2. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18754>

3. https://saylordotorg.github.io/text_international-business/s10-02-what-is-the-role-of-the-imf-an.html
4. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20041004linn.pdf>
5. <https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2014/01/The-role-of-the-World-Bank-in-global-development.htm>
6. <https://www.jstor.org/stable/43710010?seq=1>
7. <https://www.worldbank.org/>
8. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1:

Cədvəl 2: Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələr

№	Maliyyələş-dirən təşkilat	Layihənin adı	Sektor	Status	Hüquqi qüvvəyə minmə tarixi	Ayrılan məbləğ
1	BYİB/BİA	BYİB/BİA	Neft sənayesinə Texniki Yardım Layihəsi	Neft və qaz	Yekunlaşılıb	20.04.95
2	BYİB/BİA	Daha məşhur Bakı su təchizatı yenidənqurma layihəsi	Su təchizatı və sanitariya	Tətbiq edilir	28.06.95	61.0
3	BYİB/BİA	Təşkilati Yardım Texniki Yardım Layihəsi	Özəlləşdirmə	Yekunlaşılıb	25.07.95	18.0
4	BYİB/BİA	Bərpa Kredit Proqramı	Makro/qeyri-ticarət	bitib	22.08.95	65.0
5	BYİB/BİA	Qaz Dağıtım Sisteminin Yenidənqurma Layihəsi	Neft və qaz	bitib	19.09.96	20.2
6	BYİB/BİA	Çiftlik Özəlləşdirmə Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	bitib	16.01.97	14.7
7	BYİB/BİA	Dəyişiklik Krediti Layihəsi	İqtisadi siyasət	bitib	24.07.97	70.0
8	BYİB/BİA	Dire Ətraf İnvestisiya Layihəsi	Ətraf mühitin mühafizəsi	Tətbiq edilir	30.06.98	20.0
9	BYİB/BİA	Pilot Yenidənqurma Layihəsi	Şəhərlərin inkişafı	Tətbiq edilir	02.07.98	20.0
10	BYİB/BİA	Əsas Reform Layihəsi - SAC I (Əlavə)	İqtisadi siyasət	bitib	31.03.99	7.0
11	BYİB/BİA	Sosial İrsin Qorunması Layihəsi	Mədəniyyət	Tətbiq edilir	13.05.99	7.5
12	BYİB/BİA	Təlim İslahatı Layihəsi	Təhsil	bitib	24.05.99	5.0
13	BYİB/BİA	Pilot Yenidənqurma Layihəsi	Sosial müdafiə	Tətbiq edilir	08.06.99	10.0
14	BYİB/BİA	Əkinçilik İnkişafı və Kredit Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Tətbiq edilir	08.06.99	30.0
15	BYİB/BİA	Su sistemi və drenaj infrastrukturunun yenidən qurulması və tamamlanması layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Tətbiq edilir	22.06.00	42.0

16	BYİB/BİA	Yol Layihəsi	Nəqliyyat	Tətbiq edilir	12.06.01	40.0
17	BYİB/BİA	Rifah Layihəsi	Sağlamlıq və qidalanma	Tətbiq edilir	12.06.01	5.0
18	BYİB/BİA	Pul Sektoru Texniki Yardım Layihəsi	Maliyyə	Tətbiq edilir	12.06.01	5.4
19	BYİB/BİA	Struktur dəyişikliklər üçün kredit (ikinci)	Dövlət sektorunun idarəçiliyi	bitib	12.03.02	60.0
20	BYİB/BİA	İnstitusional Yardım Layihəsi (ikinci)	Dövlət sektorunun idarəçiliyi	Tətbiq edilir	18.06.02	9.45
21	BYİB/BİA	Daha məşhur Bakı Su Təchizatı Yenidənqurma Layihəsi (əlavə varlıqlar)	Su təchizatı və sanitariya	Tətbiq edilir	10.12.02	12.92
22	BYİB/BİA	Məktəb Sektorunun İnkişafı Layihəsi	Təhsil	Tətbiq edilir	27.05.03	18.0
23	BYİB/BİA	Su sisteminin paylanması sistemi və idarəetmənin gücləndirilməsi Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Tətbiq edilir	17.06.03	35.0
24	BYİB/BİA	Aqrar İnvestisiya Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Tətbiq edilir	03.06.04	15.0
25	BYİB/BİA	Annuitet və Sosial Yardım Layihəsi	Sosial sektor	Tətbiq edilir	10.06.04	10.0
26	BYİB/BİA	Pul Xidmətlərinin İnkişafı Layihəsi	Maliyyə sektoru	Tətbiq edilir	06.01.05	12.25
27	BYİB/BİA	Maliyyə İnkişafına Dəstək Layihəsi	Dövlət idarəçiliyi	Tətbiq edilir	15.02.05	11.5
CƏMİ						645.72

Mənbə:<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

Cədvəl 6: Dünya Bankının Azərbaycanda islahatların dəstəklənməsinə ayırdığı kreditlər.

Struktur dəyişikliklərinə								
Layihənin adı	Kredit				İstifadə olunmuş məbləğ	Qalıq Məbləğ	Banka qaytarılmış məbləğ	Banka ödənilməli məbləğ
	Məbləği	Müddəti	Faiz	Güzaşt Müddəti (il)				
Bilavasitə Azərbaycan hökumətinə verilən kreditlər								
Reabilitasiya krediti	52.60	14.09.1995 15.04.2030	0.86	21	52.60	0.0		52.60
Institusional kredit-I	23.80	14.09.1995 01.02.2030	0.86	21	21.80	0.0		23.80
SAC krediti-I	63	31.07.1997 15.04.2032	0.86	21	63.0	0.0		63.0
SAC krediti (əlavə)	6.0	08.04.1999 15.04.2032	0.86	21	6.0	0.0		6.0
SAC krediti-II	59.40	13.03.2002 01.01.2037	0.86	21	59.4	0.0		59.40
Institusional kredit-II	8.50	17.10.2002 10.01.2038	0.86	21	0.82	7.82		0.82
Cəmi: min. SDR	178.30				169.50	8.81		169.50
Cəmi: min ABŞ \$	255.64				245.58	20.07		245.58
İqtisadiyyatın sahələri və digər sektorlar								
Azərbaycan hökumətinə verilən və icraçıya ötürülən kreditlər								
Neft sektoruna texniki yardım	8,10	23.05.1995 15.12.2030	0,89	21	8.10	0,0		8,10
Böyük Bankın su təchizatı layihəsi	49,80	06.07.1995 01.05.2030	0,86	21	49,80	0,0		49,80
Qaz sisteminin reabilitasiya layihəsi	24,90	02.10.1996 01.07.2031	0,86	21	23,80	2,10		23,80
Kt-nın özəlləşdirilməsi layihəsi	21,20	24.02.1997 01.10.2031	0,86	21	23,10	0,10		23,10
Kt-nın inkişafı və kreditləşdirilməsi	33,20	04.10.1999 15.04.2034	0,86	21	23,50	23,50		21,50
Böyük Bankın su təchizatı layihəsi-II	21,3	30.06.2003 01.05.2037	0,86	21	1,30	23,0		2,30
Bilavasitə Azərbaycan hökumətinə verilən kreditlər								
Təxirə salınmaz Ekoloji Tədbirlər layihəsi	25.90	07.08.1998 15.03.2033	0,86	21	8,20	6.70		6.72
Ərazilərin bərpa edilməsi üzrə pilot layihəsi – I	25.90	07.08.1998 15.03.2033	0,86	21	8.20	6.70		6.71
Mədəni irsin qorunması layihəsi	6.60	31.05.1999 01.02.2034	0,86	21	4.20	3.40		3.41
Təhsil islahatları	5.70	29.06.1999	0,86	21	4.50	1.20		1.21

layihəsi – I		15.01.2034						
Ərazilərin bərpa edilməsi üzrə pilot layihəsi – II	8.40	14.10.1999 15.03.2033	0,86	21	4.20	3.20		3.21
Suvarma – drenaj sisteminin bərpası	43.70	24.08.2000 15.01.2035	0,86	21	8.90	34.8		34.80
Maliyyə sektoruna texniki yardım	5.30	06.01.2001 01.03.2036	0,86	21	2.50	4.80		2.50
TRASECA yolunun bərpası layihəsi	42.50	25.07.2001 01.06.2036	0,86	21	3.0	38.5 0		3.0
Səhiyyə islahatları layihəsi	50	26.07.2001 15.01.2035.	0,86	21	3.23	2.92		3.12
Təhsil islahatları layihəsi – II	24.20	27.05.2003 15.05.2038	0,86	21	0.1	24.2 0		0.1
İrriqasya paylama sistemi və idarə etmənin təkmilləşdirilməsi layihəsi	36.70	24.09.2003 15.08.2038	0,86	21	0.1	36.7 0		0.1
Cəmi : min SDR	268.40				137.60	242. 70		137.60
Cəmi : min ABŞ \$	394.91				196.37	286. 54		192.37

Mənbə: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

Əlavə 3:

Cədvəl 8: Makroiqtisadi meyllər və proqnozlar

	2013	2014	2015	2016	2019e	2020p	2021p	2022p
		Aktual				Proqnoz		
Milli Hesablar								
Real ÜDM-in artımı (faiz dəyişməsi)	5.2	0.3	3.4	6.9	3.9	2.6	2.7	3.7
Neft ÜDM	2.9	-9.4	-6.2	1.8	-2.6	-2.6	-2.0	-2.0
Qeyri-neft ÜDM	8.7	9.5	8.8	8.8	8.1	4.7	4.8	4.9
İstehlakçı qiymətləri indeksi (faizlə dəyişiklik)	4.9	7.9	2.2	3.5	2.5	21.0	5.6	4.5
Əhalinin adambaşına düşən ÜDM (ABŞ dolları ilə)	6,923	7,296	7,296	8,987	8,958	6,646 7	6,978	5,084
Toplam İnvestisiya	19.6	23.3	24.7	27.6	23.2	23.3	21.8	23.3
Dövlət	12.8	12.4	15.8	16.1	14.0	12.6	12.2	12.2
Özəl	9.3	9.8	8.2	12.5	8.2	12.7	12.7	13.0

Ümumi milli əmanətlər	47.7		48.5	45.5	45.3		36.1	26.0	28.3	31.4
Ümumi Hökumət Əməliyyatları										
Gəlirlər və qrantlar	46.9		46.5	42.5	38.7		37.9	38.6	39.6	39.2
Qeyri-neft gəlirləri	12.5		8.7	13.4	12.6		13.7	17.6	17.7	18.7
Sərf və dəqiq kredit	34.2		35.1	38.3	38.8		35.2	45.8	42.4	38.5
Cari xərclər	41.2		24.1	23.6	23.7		25.2	35.2	32.2	28.2
Səemayə xərcləri and net kredit	12.8		12.4	15.8	16.2		13.0	11.6	12.2	12.2
	2013		2014	2015	2016		2019e	2020p	2021p	2022p
			Aktual					Proqnoz		
Ümumi maliyyə tarazlığı	15.7		12.1	5.2	2.9		3.7	-6.1	-3.9	-2.2
Qeyri-neft maliyyə tarazlığı	-23.7		-25.5	-25.6	-27.2		-24.5	-29.2	-25.7	-23.8
Xarici sektor										
Cari hesablamalar balansı	29.4		27.5	22.4	17.6		15.2	4.8	7.5	9.1
ixrac	54.9		57.4	54.0	49.4		48.1	44.7	43.6	43.0
idxal	18.8		25.0	26.3	27.3		27.8	35.2	33.7	29.7

Mənbə: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Azerbaijan-Snapshot.pdf>

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: BYİB-da OGÖ-ə illik ayrılan kreditin illər üzrə həcmi.....	25
Şəkil 2: BMK-nın regionlar üzrə öhdəlikləri (milyard \$).....	26
Şəkil 3: Maliyyələşdirən qurum.....	32
Şəkil 4: Maliyyələşdirənin dinamikası.....	32
Şəkil 5: Regionlar üzrə.....	33
Şəkil 6: Dünya Bankının Hazırlıq Krediti (LIL).....	36

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi 10 ən irimiqyaslı layihə.....	30
Cədvəl 2: Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələr.....	77
Cədvəl 3: Dünya Bankının Azərbaycan Respublikasındakı maliyyələşdirdiyi özəl investisiya krediti (SİL).....	34
Cədvəl 4: AR-da Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən 5 ən iri həcmli Sahə Investisiya və Müdafiəsi Kreditləri(SIM)strukturunun təhlili.....	35
Cədvəl 5: Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən Struktur və Sahə Tənzimləmə Kreditləri (SAL & SECAL).....	40
Cədvəl 6: Dünya Bankının Azərbaycanda islahatların dəstəklənməsinə ayırdığı kreditlər.....	78
Cədvəl 7: Dünya Bankının Azərbaycanda neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyəti.....	46
Cədvəl 8: Makroiqtisadi meyllər və proqnozlar.....	80